

Metodyka sporządzania dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej oraz doradztwa w zakresie realizacji wymogów Interwencji 1-3 w ramach Planu Strategicznego 2023-2027

Marzec 2026

Ministerstwo Rolnictwa
i Rozwoju Wsi

INSTYTUT
TECHNOLOGICZNO-PRZYRODNICZY
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Spis treści

Informacje podstawowe.....	4
Rozdział 1 Kryteria kwalifikacji działek do wariantów ptasich Interwencji 1. i 2.	6
Rozdział 2 Postępowanie w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ	11
Rozdział 3 Dokumentacja przyrodnicza – krok po kroku.....	14
3.1. Inwentaryzacja siedliska lęgowego gatunków kwalifikujących	14
3.1.1 Wizja terenowa	14
3.1.1.1 Gatunki niepożądane na działce	15
3.1.1.2 Gatunki inwazyjne stwarzające zagrożenie dla Unii/Polski	17
3.2. Wyznaczenie granic działek RSO i rolnych lub przyrodniczych	18
3.2.1 Wyznaczenie działek RSO	19
3.2.2 Wyznaczenie działek rolnych lub przyrodniczych	19
3.2.3. Kontrola terenowa	20
3.2.3.1. Wyznaczenie punktów kontrolnych	21
3.2.3.2. Terminy i liczba kontroli terenowych	22
3.2.3.3. Liczenie ptaków w punktach kontrolnych	25
3.2.3.4. Kontrola dodatkowa	27
3.2.3.5. Rozpoznanie terenowe w sąsiedztwie punktu kontrolnego	28
3.2.3.6. Zapisywanie śladów GPS i punktów kontrolnych	29
3.3. Wypadki losowe	30
Rozdział 4 Plan działalności rolnośrodowiskowej	30
4.1. Szkic fragmentu gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych lub działek przyrodniczych.....	30
4.1.1. Uszczegółowienie wymogów dla działek położonych na obszarach Natura 2000, dla których obowiązują plany ochrony lub plany zadań ochronnych	34
4.1.2. Zasady i zalecenia dotyczące formułowania wymogów dla poszczególnych wariantów ornitologicznych	36
Rozdział 5. Korekty dokumentacji i zmiany w planie działalności rolnośrodowiskowej	52
Rozdział 6 Dokumenty sporządzane przez eksperta i przy jego udziale – wytyczne i terminy	55
6.1. Wytyczne i terminy przekazywania dokumentów rolnikowi lub zarządcy	55
6.2. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji papierowej	57

6.2.1. Dokumentacja przyrodnicza	57
6.2.2. Plan działalności rolnośrodowiskowej	57
6.3. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji elektronicznej	57
CZĘŚĆ II Inne przepisy dotyczące wariantów przyrodniczych	63
ZAŁĄCZNIKI	72
Załącznik 1 Lista gatunków niepożądanych.....	72
Załącznik 2 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej 1. lub 3. zgodnie z jej wymogami pomimo ich sprzeczności z analogicznymi działaniami ochronnymi fakultatywnymi lub obligatoryjnymi określonymi w PZO/PO dla obszaru Natura 2000, w którym położona jest działka.....	73
Załącznik 3 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie wariantu dotyczącego siedlisk lęgowych ptaków w przypadku, gdy ten wariant ma być wdrażany na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO.....	75
Załącznik 4 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji 3. w przypadku gdy ta interwencja ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO.....	76
Załącznik 5 Wzór zgłoszenia stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski	77
Załącznik 6. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie innego wariantu Interwencji 1. niż wskazują warstwy GDOŚ lub GIOŚ (derkacz, wodniczka, dubelt)	78

Informacje podstawowe

Interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS dla WPR 2023-2027) są kontynuacją Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego PROW 2014-2020 oraz Programu rolnośrodowiskowego PROW 2007-2013.

Niniejsza metodyka opisuje czynności niezbędne do skorzystania z płatności, które przysługują użytkownikom gruntów, na których występują siedliska lęgowe gatunków ptaków związanych z trwałymi użytkami zielonymi i uznawanych za wymagające ochrony w skali europejskiej z uwagi na zmniejszenie liczebności populacji oraz degradację i/lub zanik siedlisk lęgowych (Tabela 1).

Ochronie siedlisk zagrożonych gatunków ptaków adresowane są:

- Interwencja 1. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków na obszarach Natura 2000
- Interwencja 2. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków poza obszarami Natura 2000

Dodatkowo na obszarach Natura 2000 dostępna jest interwencja wspierająca przyjazne przyrodzie gospodarowanie na trwałych użytkach zielonych:

- Interwencja 3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000

Tabela 1. Warianty Gatunki ptaków, których siedliska lęgowe są objęte Interwencjami 1., i 2.

Gatunki kwalifikujące	Interwencja 1.	Interwencja 2.
rycyk <i>Limosa limosa</i> , kszczyk <i>Gallinago gallinago</i> , krwawodziób <i>Tringa totanus</i> , czajka <i>Vanellus vanellus</i>	wariant 1.7.	wariant 2.7.
kulik wielki <i>Numenius arquata</i> , dubelt <i>Gallinago media</i>	wariant 1.8.	wariant 2.8.
wodniczka <i>Acrocephalus paludicola</i>	wariant 1.9.	wariant 2.9.
derkacz <i>Crex crex</i>	wariant 1.10.	wariant 2.10.

Do sporządzenia dokumentów umożliwiających przyznanie rolnikowi lub zarządcy płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach wariantów 1.7.-1.10/2.7-2.10. Interwencji 1. i 2. (tzw. warianty ptasie), niezbędny jest udział uprawnionego eksperta przyrodniczego (ornitologa), zwanego dalej "ekspertem". Jego rolą jest wsparcie merytoryczne dla rolnika/zarządcy i doradcy rolnośrodowiskowego w zakresie wiedzy przyrodniczej, w tym umiejętności rozpoznawania gatunków ich siedlisk lęgowych oraz formułowania wymogów mających na celu utrzymanie lub poprawę stanu siedliska lęgowego.

Do zadań eksperta należy:

- sporządzenie dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej (jeśli jest ona wymagana), zawierającej wyniki inwentaryzacji terenowej siedlisk lęgowych ptaków,
- wykonanie części szczegółowej planu działalności rolnośrodowiskowej dotyczącej gruntów kwalifikowanych do Interwencji 1. i 2.

W ramach dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej wyznaczane są działki rolnośrodowiskowe ornitologiczne (RSO), na których występują siedliska lęgowe gatunków objętych wariantami ptasimi Interwencji 1. i 2., w obrębie działek ewidencyjnych będących w posiadaniu rolnika lub zarządcy.

Siedlisko lęgowe kwalifikujące działkę rolną lub przyrodniczą do danego wariantu jest określane na podstawie obserwacji ornitologicznych (kontroli terenowej – liczenie w punktach i obserwacje dodatkowe) mających na celu stwierdzenie gatunków kwalifikujących oraz wizji terenowej pozwalającej na określenie występowania siedlisk gatunków i doprecyzowanie wymogów zobowiązania. Ekspert identyfikuje też czynniki biotyczne i abiotyczne wpływające na stan siedlisk lęgowych stwierdzonych na działce oraz wykonuje dokumentację fotograficzną.

Więcej informacji nt. wyznaczania działek RSO, rolnych i przyrodniczych znajduje się w rozdziale 3.2.

CZĘŚĆ I Kwalifikacja działek i sporządzanie dokumentacji

W przypadku gdy wymagane jest sporządzenie dokumentacji przyrodniczej, rozpoznanie i dokumentacja siedliska lęgowego na działce rolnej lub przyrodniczej (wizja terenowa) powinna być przeprowadzona w terminie pozwalającym na prawidłową ocenę występowania siedliska i doprecyzowanie wymogów w zakresie kwalifikacji działki do płatności w ramach wariantów 1.7.-1.10/2.7-2.10. Interwencji 1. i 2. **Optymalny dla kontroli terenowych jest okres od 10.04. do 30.06.**

Wszystkie prace terenowe oraz wypełnienie formularza dokumentacji muszą zakończyć się przed 30 listopada roku, w którym rolnik lub zarządca rozpoczyna realizację zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego. W tym terminie rolnik/zarządca musi dostarczyć do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego kompletną dokumentację. Niedostarczenie jej w terminie naraża rolnika/zarządcę na kary.

W przypadkach, gdy dokumentacja przyrodnicza nie jest wymagana i ekspert jej nie sporządza, wówczas jego zadaniem jest doprecyzowanie w planie działalności rolnośrodowiskowej, na podstawie przeprowadzonej koniecznej wizji terenowej, wymogów dla odpowiedniego wariantu, zgodnie z potrzebami ochrony występującego na działce gatunku kwalifikującego. W ramach zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, rolnik lub zarządca są zobowiązani do posiadania planu działalności rolnośrodowiskowej sporządzonego do 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania oraz do złożenia kopii stron tego planu, na których są zawarte doprecyzowane przez eksperta przyrodniczego wymogi również w terminie do 31 lipca.

We wdrażanie Interwencji 3. zaangażowani są jedynie doradcy rolnośrodowiskowi. Jest ona wdrażana tylko na działkach rolnych, które w całości znajdują się poza granicami warstw cyfrowych (zarówno GDOŚ jak i GIOŚ), tj. na działkach rolnych, na których te warstwy cyfrowe lub PZO/PO nie wskazują na występowanie konkretnego siedliska lub gatunku objętego wsparciem w ramach wariantów interwencji 1.

Rozdział 1 Kryteria kwalifikacji działek do wariantów ptasich Interwencji 1. i 2.

OGÓLNE ZASADY KWALIFIKOWANIA POWIERZCHNI DO WARIANTÓW PTASICH

I. W ramach Interwencji 1. (na obszarach Natura 2000) w przypadku wariantów dotyczących ochrony siedlisk lęgowych ptaków, tj. **rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, dubelt, kulik wielki, wodniczka, derkacz:**

1. wykorzystane są warstwy cyfrowe opracowane przez GDOŚ.
 - Odzwierciedlają one obszar wdrażania działań ochronnych określonych w PZO/PO oraz zasięg występowania siedlisk i gatunków ptaków.
 - Są one widoczne z poziomu aplikacji eWniosekPlus.

- W przypadku gdy działka znajduje się na ww. warstwie, nie jest sporządzana dokumentacja przyrodnicza¹. W takim przypadku, po wykonaniu wizji terenowej działki, ekspert przyrodniczy doprecyzowuje jedynie wymogi dla danego wariantu w planie działalności rolnośrodowiskowej.
- W przypadku, gdy z warstwy GDOŚ wynika **derkacz**, wówczas może być realizowany inny wariant niż dotyczący derkacza, pod warunkiem uzyskania odpowiedniej zgody RDOŚ². Dopiero po uzyskaniu takiej zgody i sporządzaniu dokumentacji przyrodniczej można na warstwie GDOŚ („derkaczowej”) zakwalifikować daną powierzchnię do innego wariantu siedliskowego lub ptasiego niż ten wynikający z warstwy GDOŚ.

UWAGA! W powyższych przypadkach dotyczących warstw GDOŚ dla derkacza i warstwy GIOŚ dla dubelta lub wodniczki, jeżeli powierzchnia znajduje się równocześnie w granicach innych warstw cyfrowych, to co do zasady realizowany jest wariant wynikających z tych warstw, a zatem nie ma możliwości korzystania z powyższych odstępstw.

2. wymagana jest dokumentacja przyrodnicza, jeżeli dana powierzchnia:

- a. nie jest położona na warstwie GDOŚ ani GIOŚ¹ albo
- b. za zgodą RDOŚ rolnik lub zarządca realizuje inny wariant niż dotyczący derkacza.

Ważne: Zawsze należy zapewnić brak sprzeczności wymogów realizowanego wariantu z działaniami ochronnymi określonymi w PZO /PO Natura 2000, a jeśli taka sprzeczność wystąpi lub gdy działania ochronne będą się różnić od wymogów szczegółowych danego wariantu określonych w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym, należy:

- realizować działania ochronne określone w PZO/PO Natura 2000 (wpisane do planu działalności rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania), albo
- uzyskać stosowną zgodę RDOŚ na realizację wymogów określonego wariantu, które są sprzeczne z działaniami ochronnymi PZO/PO Natura 2000 i różnią się od tych działań³.

II. W ramach Interwencji 2. (poza obszarami Natura 2000) w przypadku wariantów dotyczących ochrony siedlisk lęgowych ptaków: **rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, kulik wielki, derkacz** – zawsze wymagana jest dokumentacja przyrodnicza.

¹ Jeżeli fragmenty działki rolnej/przyrodniczej nieobjęte warstwami cyfrowymi GDOŚ ani GIOŚ stanowią w sumie nie więcej niż 20% powierzchni tej działki, rolnik lub zarządca **może** zadeklarować we wniosku o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, że cała ta działka znajduje się w granicach tej warstwy cyfrowej GDOŚ lub GIOŚ dla danego siedliska lub gatunku, która w co najmniej 80% pokrywa działkę. Jeżeli natomiast fragmenty (mniejsze niż 0,1 ha) działki rolnej/przyrodniczej objęte warstwą GDOŚ lub GIOŚ nie stanowią w sumie więcej niż 10% powierzchni tej działki, rolnik lub zarządca **może** zadeklarować we wniosku o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, że cała ta działka nie znajduje się w granicach tych warstw cyfrowych.

² Wzór wystąpienia o taką zgodę znajduje się w Załączniku 6.

³ Wzór wystąpienia o taką zgodę znajduje się w załączniku 3.

III. W ramach Interwencji 1. (obszary Natura 2000) oraz w ramach Interwencji 2. (poza obszarami Natura 2000) w przypadku kwalifikowania powierzchni dotyczących ochrony siedlisk lęgowych wodniczki lub dubelta nie jest sporządzana dokumentacja przyrodnicza.

W celu ochrony wodniczki lub dubelta kwalifikowane są powierzchnie:

- znajdujące się w granicach warstw cyfrowych opracowanych przez GIOŚ lub
- znajdujące się w granicach warstw cyfrowych opracowanych przez GDOŚ.

W przypadku, gdy powierzchnia jest jednocześnie na warstwie GIOŚ i GDOŚ dotyczącej wodniczki lub dubelta, wówczas można realizować wyłącznie wariant dotyczący wodniczki lub dubelta.

W ramach Interwencji 1. (obszary Natura 2000), na warstwie GIOŚ dla wodniczki i dubelta, która nie pokrywa się z warstwą GDOŚ dla tych gatunków, można realizować inny wariant niż dotyczący wodniczki lub dubelta, pod warunkiem uzyskania zgody RDOŚ⁴. Dopiero po uzyskaniu takiej zgody i sporządzeniu dokumentacji przyrodniczej można na warstwie GIOŚ zakwalifikować daną powierzchnię do innego wariantu siedliskowego lub ptasiego niż ten wynikający z warstwy GIOŚ.

UWAGA! W powyższych przypadkach dotyczących warstw GDOŚ dla derkacza i warstwy GIOŚ dla dubelta lub wodniczki, jeżeli powierzchnia znajduje się równocześnie w granicach innych warstw cyfrowych, to co do zasady realizowany jest wariant wynikających z tych warstw, a zatem nie ma możliwości korzystania z powyższych odstępstw

W ramach Interwencji 2. (poza obszarami Natura 2000) na warstwie GIOŚ dla wodniczki lub dubelta można realizować inny wariant niż dotyczący wodniczki lub dubelta, jeśli dana powierzchnia zostanie zakwalifikowana do innego wariantu na podstawie dokumentacji przyrodniczej.

Wykonywanie dokumentacji przyrodniczej (rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, kulik wielki, derkacz):

Kryterium kwalifikacji działki rolnej lub przyrodniczej do płatności jest stwierdzenie jednego z sześciu gatunków kwalifikujących (rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, kulik wielki, derkacz), w czasie kontroli punktowych lub obserwacji dodatkowych na działce lub w promieniu 250 m od granic działki RSO (pod warunkiem, że przebywają w siedlisku takim samym jak na działce).

Stwierdzenie jednego osobnika gatunku kwalifikującego na działce podczas liczenia w punkcie kontrolnym lub w czasie dodatkowych obserwacji w granicach działki lub do 250 m od jej granic, uprawnia do otrzymania płatności na następującą powierzchnię:

- czajka, kszyk, krwawodziób, derkacz – 5 ha;
- rycyk – 10 ha;

⁴ Wzór wystąpienia o taką zgodę znajduje się w Załączniku 6.

– kulik wielki – 20 ha.

Wpływ na wielkość powierzchni kwalifikowanej do płatności **ma maksymalna liczba osobników gatunków kwalifikujących stwierdzonych podczas jednej kontroli w jednym lub kilku punktach kontrolnych** (a nie liczba punktów, na których stwierdzono gatunki kwalifikujące). **Osobniki tego samego gatunku stwierdzone podczas kilku kontroli terenowych nie sumują się, a brana jest pod uwagę najwyższa liczebność stwierdzonych osobników danego gatunku w trakcie wszystkich kontroli terenowych.** Liczba osobników gatunków kwalifikujących stwierdzonych w czasie obserwacji dodatkowych również ma wpływ na wielkość powierzchni kwalifikowanej do płatności (Przykład 1).

Przykład 1: Jeżeli podczas pierwszej kontroli terenowej ekspert stwierdzi łącznie (niezależnie w ilu punktach) 3 osobniki czajki, podczas drugiej kontroli terenowej 2 osobniki czajki i jednego osobnika rycyka, a podczas kontroli dodatkowej 2 pary czajki to podstawą do zakwalifikowania maksymalnej powierzchni są 3 osobniki czajki i 1 osobnik rycyka co odpowiada w sumie 25 ha maksymalnej powierzchni kwalifikowanej do płatności.

Stwierdzenia gatunków kwalifikujących jedynie w czasie obserwacji dodatkowych uprawniają do otrzymania płatności na powierzchni minimalne (czyli 5, 10 lub 20 ha w zależności od gatunku), niezależnie od zaobserwowanej liczby osobników. Brana jest jednak pod uwagę liczba stwierdzonych gatunków (Przykład 2).

Przykład 2: W czasie obserwacji dodatkowych ekspert stwierdził dwa osobniki kszyka i jednego osobnika czajki. Podstawą do zakwalifikowania maksymalnej powierzchni są dwa gatunki (kszyk i czajka) a nie trzy osobniki (jak w przypadku regularnych kontroli terenowych w punktach). Maksymalna powierzchnia kwalifikowana do płatności wynosi tu 10 ha.

W sytuacji, gdy na danej działce ekspert stwierdzi występowanie zarówno derkacza, jak i gatunków ptaków siewkowych, należy stosować preferencję wariantu ukierunkowanego na ochronę siedlisk ptaków siewkowych (priorytetyzacja).

Siedliska lęgowe rycyka, kszyka, krwawodzioba i czajki (warianty 1.7. i 2.7.)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego jest możliwe, jeśli podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono, co najmniej jeden z czterech gatunków ptaków kwalifikujących do wariantu oraz odnotowano występowanie biotopu lęgowego ww. gatunków.

Siedliska lęgowe kulika wielkiego (warianty 1.8. i 2.8.)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego kulika wielkiego jest możliwe, jeśli podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono kulika wielkiego oraz odnotowano występowanie biotopu lęgowego gatunku.

Siedliska lęgowe derkacza (warianty 1.10. i 2.10.)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego jest możliwe, jeśli podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono gatunek kwalifikujący do wariantu oraz odnotowano

występowanie jego biotopu lęgowego **przy jednoczesnym braku stwierdzenia ptaków siewkowych.**

Rozdział 2 Postępowanie w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ

Informacja na temat położenia działki na obszarach chronionych jest dostępna na portalu eWniosekPlus oraz w [Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody \(https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/\)](https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/).

Potwierdzenie występowania gatunku kwalifikującego, może wynikać z:

- a. warstw cyfrowych GDOŚ udostępnionych na portalu eWniosekPlus,

z warstw cyfrowych GIOŚ udostępnionych na portalu eWniosekPlus opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ) – dotyczy zasięgu występowania wodniczki i dubelta. **W powyższych przypadkach dokumentacja przyrodnicza nie jest sporządzana.** Ekspert doprecyzowuje wymogi zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego w planie działalności rolnośrodowiskowej.

Poniżej przedstawione zostały ścieżki postępowania w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w granicach warstw cyfrowych.

- A. Działka **JEST** położona na obszarze Natura 2000 – ekspert uzyskuje od rolnika/zarządcy informację zawartą w eWniosekPlus, czy działka znajduje się w granicach zasięgu warstw cyfrowych GDOŚ dotyczących siedlisk i gatunków opracowanych przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska.

A.1. Na działce **BRAK** warstw cyfrowych GDOŚ:

A.1.1. Rolnik decyduje się na Interwencję **3**. (ta ścieżka postępowania nie wymaga zaangażowania eksperta – rolnika wspiera doradca rolnośrodowiskowy),

A.1.2. Ekspert wykonuje **wizję terenową i nie stwierdza** siedliska lęgowego gatunku, którego ochrona jest wspierana w ramach interwencji **1**. – rolnik może zdecydować się na Interwencję **3**,

A.1.3. Ekspert wykonuje **wizję terenową**. W przypadku **stwierdzenia** siedliska lęgowego gatunku, objętego wsparciem w ramach interwencji **1**. **rolnik** nadal może zdecydować się na Interwencję **3**. lub ekspert **wykonuje dokumentację przyrodniczą (Rozdział 3)**.

UWAGA! jeśli dana powierzchnia znajduje się w granicach warstw cyfrowych GIOŚ dotyczących dubelta lub wodniczki i **nie jest jednocześnie położona w granicach żadnej warstwy GDOŚ**, wówczas możliwe jest:

- wdrożenie wariantu 1.8. lub 1.9. (nie jest wymagane wykonanie dokumentacji przyrodniczej, a jedynie **doprecyzowanie wymogów w planie działalności rolnośrodowiskowej** dla gatunku objętego wsparciem) lub
- realizowanie innego wariantu ptasiego lub siedliskowego Interwencji 1. po uzyskaniu zgody Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ) i wykonaniu dokumentacji przyrodniczej.

UWAGA! (ad. A.1.1.-A.1.3): Jeśli działka jest położona na Specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) niepokrywającym się z Obszarem specjalnej ochrony ptaków (OSO), w przypadku braku PZO i PO, warianty ptasie Interwencji 1. i Interwencję 3. można wdrażać tylko pod warunkiem uzyskania zgody Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ).

UWAGA! (ad. A.1.1.-A.1.3): Interwencja 3. może być wdrażana jedynie na działce rolnej, która w całości znajduje się poza granicami warstw cyfrowych GIOŚ i GDOŚ⁵.

A.2. Na działce **SĄ** warstwy cyfrowe GDOŚ

A.2.1. Rolnik lub zarządcą może wdrożyć **wyłącznie** wariant Interwencji 1. **odpowiadający siedlisku lęgowemu gatunku/ów określone w tych warstwach bez wykonywania przez eksperta dokumentacji przyrodniczej (w przypadku zasięgu warstw cyfrowych GDOŚ dla kilku gatunków ptaków lub siedlisk – możliwa realizacja wariantu Interwencji 1., dla któregośkolwiek z tych gatunków ptaków lub siedlisk)**. Ekspert wykonuje wizję terenową i tak doprecyzowuje wymogi w planie działalności rolnośrodowiskowej, aby były jak najbardziej korzystne dla gatunku kwalifikującego występującego na działce.

UWAGA! Przypadki m.in. nakładania się warstw cyfrowych GIOŚ (dubelt, wodniczka) i GDOŚ zostały przedstawione w tabeli:

Realizacja Interwencji 1. na obszarach Natura 2000		
Rodzaj obszaru	Możliwość zakwalifikowania do Interwencji 1	Zasada ogólna
Warstwa GDOŚ ptaki + Warstwa GDOŚ siedliska	można realizować wariant ptasi albo siedliskowy (dowolny wybór, zgodny z warunkami przyrodniczymi na działce)	Zawsze należy zapewnić brak sprzeczności wymogów realizowanego wariantu z działaniami ochronnymi określonymi w PZO /PO Natura 2000, a jeśli taka sprzeczność wystąpi lub gdy działania ochronne będą się różnić od wymogów szczegółowych danego wariantu określonych w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym należy: - realizować działania ochronne określone w PZO/PO Natura 2000 (wpisane do planu działalności)
Warstwa GDOŚ siedliska + warstwy GIOŚ (wodniczka lub dubelt) lub Warstwy GIOŚ	można realizować wariant siedliskowy z warstwy GDOŚ albo wariant dot. wodniczki lub dubelta z warstwy GIOŚ (dowolny wybór zgodny z warunkami przyrodniczymi na działce)	
Natura 2000 bez ustanowionego PZO/PO: - siedliskowa (SOO) lub - obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (OZW) - pokrywające się z Naturą 2000 ptasim (OSO)	można realizować wariant siedliskowy lub ptasi zgodnie z dokumentacją przyrodniczą	

⁵ Por. przypis 1 na str. 6

Realizacja Interwencji 1. na obszarach Natura 2000		
Rodzaj obszaru	Możliwość zakwalifikowania do Interwencji 1	Zasada ogólna
Natura 2000 bez ustanowionego PZO/PO: • siedliskowa (SOO) lub • obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (OZW) - niepokrywające się z Naturą 2000 ptasią (OSO)	Po wykonaniu dokumentacji przyrodniczej: • można realizować wariant siedliskowy • można realizować wariant ptasi pod warunkiem uzyskania zgody RDOŚ	rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania), albo - uzyskać stosowną zgodę RDOŚ na realizację wymogów określonego wariantu, które są sprzeczne z działaniami ochronnymi PZO/PO Natura 2000 i różnią się od tych działań.
Natura 2000 ptasia (OSO) bez ustanowionego PZO/PO niepokrywająca się z Naturą 2000 siedliskową (SOO) lub OZW	• można realizować wariant siedliskowy lub ptasi zgodnie z dokumentacją przyrodniczą	

B. Działka **NIE JEST** położona na obszarze Natura 2000 – ekspert wykonuje wizję terenową i sprawdza, czy na działce jest siedlisko lęgowe gatunku objętego Interwencją **2.** (nie dotyczy dubelta i wodniczki).

B.1. Jeśli ekspert **NIE stwierdzi** siedliska lęgowego gatunku objętego Interwencją **2.**, to rolnik lub zarządca nie może dostać dopłaty w ramach interwencji przyrodniczych – praca eksperta jest zakończona.

B.2. Jeśli ekspert stwierdzi siedlisko lęgowe gatunku objęte Interwencją **2.**, **wykonuje dokumentację przyrodniczą** (nie dotyczy dubelta i wodniczki) – **Rozdział 3.**

UWAGA! jeśli działka znajduje się w zasięgu warstw cyfrowych GIOŚ wówczas możliwe jest wdrażanie wariantu 2.8. lub 2.9., przy czym, w takim przypadku nie jest wymagane sporządzenie dokumentacji przyrodniczej, a jedynie **doprecyzowanie wymogów w planie działalności rolnośrodowiskowej** dla gatunku objętego wsparciem w ramach wariantu.

Rozdział 3 Dokumentacja przyrodnicza – krok po kroku

3.1. Inwentaryzacja siedliska lęgowego gatunków kwalifikujących

Obecność gatunków ptaków kwalifikujących do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach danego wariantu jest dokumentowana podczas kontroli terenowej lub obserwacji dodatkowych. Ekspert identyfikuje czynniki wpływające na stan siedlisk stwierdzonych na działce RSO i wykonuje dokumentację fotograficzną.

Przed przystąpieniem do prac terenowych, ekspert ma obowiązek sprawdzić, czy wskazana przez rolnika lub zarządcę powierzchnia jest położona na obszarze chronionym⁶ oraz czy znajduje się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ (por. rozdz. 2), gdyż potencjalnie nie będzie wymagane sporządzenie dokumentacji przyrodniczej, a tym samym nie będzie obligatoryjne wykonanie kontroli terenowej.

3.1.1 Wizja terenowa

Wizja terenowa wykonywana jest obligatoryjnie dla wszystkich wariantów ptasich w celu:

- a) określenia zasięgu siedlisk gatunków kwalifikujących (wstępne wyznaczenie granic działek rolnych lub przyrodniczych);
- b) oceny stanu zachowania siedlisk lęgowych gatunków kwalifikujących i doprecyzowania wymogów w planie działalności rolnośrodowiskowej;
- c) wyznaczenia powierzchni niekoszonych;
- d) określenia zaleceń warunkujących zachowanie lub odtworzenie siedlisk gatunków kwalifikujących.

W określeniu zasięgu siedlisk gatunków kwalifikujących, ekspert kieruje się swoją wiedzą na temat siedlisk ww. gatunków (Przykład 3).

Przykład 3 Łąka wilgotna na gruncie mineralnym, użytkowana dwukośnie może stanowić siedlisko czajki, a tylko wyjątkowo (i po jednoczesnym wprowadzeniu ekstensyfikacji użytkowania) będzie ona siedliskiem wodniczki.

Warstwy cyfrowe GIOŚ pokazują zasięg potencjalnych siedlisk wodniczki i dubelta w kraju. W zasięgu warstw mogą znajdować się fragmenty działki, które nie stanowią siedlisk potencjalnych ww. gatunków (np. wody powierzchniowe, fragmenty lasów itp.). Ostatecznie to ekspert podczas wizji terenowej stwierdza, które fragmenty TUZ mogą stanowić siedliska potencjalne dubelta lub wodniczki (informacje o siedliskach obu gatunków można znaleźć m.in. w Krajowym Programie Ochrony Dubelta⁷/Wodniczki⁸ lub w instrukcjach do prowadzenia ich monitoringu na stronie GIOŚ⁹). Warto podkreślić, że siedlisko potencjalne to również takie, które z wysokim prawdopodobieństwem

⁶ Informacja na temat przebiegu granic obszarów chronionych w Polsce dostępna jest m.in. w przeglądarce map Geoserwisu Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>, na stronach internetowych Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody: <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP>, w urzędach gmin oraz Regionalnych Dyrekcjach Ochrony Środowiska.

⁷ <https://www.gov.pl/web/gdos/programy-ochrony-gatunkow-zagrozonych-wyginieciem>

⁸ [https://otop.org.pl/uploads/media/wodniczka/krajowy_plan_ochrony_wodniczki_\(projekt_wer.2013-05-31\).pdf](https://otop.org.pl/uploads/media/wodniczka/krajowy_plan_ochrony_wodniczki_(projekt_wer.2013-05-31).pdf)

⁹ <https://monitoringptakow.gios.gov.pl/instrukcje-i-formularze.html>

stanie się siedliskiem gatunku po wprowadzeniu odpowiedniego użytkowania (Przykład 4). W przypadku nakładania się warstw wodniczki i dubelta, ekspert wybiera wariant dopasowany do potrzeb ochrony stwierdzonego siedliska.

Przykład 4 Nieużytkowane łąki na równinie zalewowej z nalotem trzciny i pojedynczych krzewów nie są siedliskiem odpowiednim dla dubelta, jednak po wprowadzeniu ekstensywnego użytkowania kośnego, z wysokim prawdopodobieństwem mogą stać się ponownie siedliskiem gatunku.

Podczas wizji terenowej ekspert identyfikuje czynniki wpływające na stan siedliska na działce:

- **położenie działki rolnej lub przyrodniczej** – ekspert określa, czy działka znajduje się w strefie zalewów wodami rzecznyymi;
- **siedlisko o podłożu torfowym** – ekspert ocenia czy siedlisko gatunku znajduje się na podłożu torfowym;
- **niepożądane obce gatunki roślin** – należy zwrócić uwagę, czy w granicach działki RSO występują gatunki roślin obce geograficznie, wymienione w załączniku 1.;
- **urządzenia wodne** – w granicach działki RSO lub w jej sąsiedztwie, ekspert identyfikuje obecność urządzeń wodnych wpływających lub mogących wpłynąć na siedlisko lęgowe ptaków (np.: rowy, zastawki) oraz określa ich stan (czynne, nieczynne).

Wymogi i zalecenia formułowane dla poszczególnych działek rolnych/przyrodniczych na podstawie wizji terenowej powinny brać pod uwagę stwierdzony stan siedlisk lęgowych, występowanie zagrożeń, jak również uwarunkowania krajobrazowe, a przede wszystkim proporcję intensywności użytkowania łąk w najbliższej okolicy działki RSO (około 500 m).

Przykład 5 Jeżeli w krajobrazie dominują łąki intensywnie użytkowane, ekspert powinien dążyć do ekstensyfikacji użytkowania, w odwrotnej zaś sytuacji do intensyfikacji, w terminach i liczbie pokosów dopuszczalnych w poszczególnych wariantach.

UWAGA! Każda wizyta w terenie wymaga odnotowania daty – zarówno daty wstępnego rozpoznania, jak i daty wykonania obserwacji ornitologicznych i rejestracji innych wymaganych danych.

3.1.1.1 Gatunki niepożądane na działce

Na działce RSO należy zidentyfikować obce gatunki inwazyjne roślin, których obecność jest niepożądana.

Przez **obce gatunki inwazyjne** rozumie się gatunki obce geograficznie, których rozprzestrzenianie się grozi wypieraniem gatunków rodzimych i zagraża siedliskom przyrodniczym. Obce gatunki inwazyjne wymagają działań w celu eliminacji bez względu na ich liczebność na działce RSO. Obce gatunki inwazyjne najczęściej spotykane na działkach rolnych lub przyrodniczych zakwalifikowanych do wariantów ptasich to nawłocie: olbrzymia *Solidago gigantea* i kanadyjska *S. canadensis*,

przymiotna: białe *Erigeron annuus* i kanadyjskie *Conyza canadensis*, łubin trwały *Lupinus polyphyllus*, czeremcha amerykańska *Padus serotina*.

Ekspert wykonuje fotografię każdego niepożądanego gatunku stwierdzonego na działkach RSO (po jednej fotografii danego gatunku na dokumentację). **Fotografie powinny umożliwić identyfikację gatunków.**

W przypadku stwierdzenia na działce RSO gatunków niepożądanych ekspert tak doprecyzowuje wymogi dla poszczególnych działek rolnych/przyrodniczych, żeby maksymalnie ograniczyć rozprzestrzenianie się na niej ww. gatunków przy zachowaniu jak najlepszego stanu siedliska lęgowego gatunku (Przykład 6).

Przykład 6 Zalecenie niepozostawiania powierzchni niekoszonej lub koszenia w lipcu przed rozwojem nasion (np. w przypadku nawłoci).

Planując eliminację inwazyjnych gatunków obcych, ekspert określa działania konieczne do ich zwalczania na działce, wybierając spośród metod dopuszczonych w przypadku danego gatunku:

Opcja 1 (rekomendowana). Doprecyzowanie wymogów użytkowania w ramach wariantu oraz innych metod tak, aby maksymalnie ograniczyć występowanie gatunku obcego na działce. Przykładowo, zazwyczaj skuteczne zabiegi eliminujące niepożądany gatunek to metody np. mechaniczne: intensywne koszenie, wykopywanie, wrywanie, ścinanie, zbieranie, zacienianie tych roślin, uszkodzanie lub zbieranie części, z których te rośliny mogą się rozmnożyć, zmiana stosunków wodnych (szczególnie podniesienie poziomu wody), okrywanie, ściółkowanie ([rozporządzenie o IGO](https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002649) (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002649>), Rozdział 3.2.2.5.)

Opcja 2. W szczególnych przypadkach i po wykluczeniu innych metod (np. mechanicznych), jeśli przy eliminacji danego gatunku obcego dopuszcza się stosowanie środków ochrony roślin (p. Załącznik nr 1) ekspert planuje ich zastosowanie w najmniejszej dawce i zasięgu, jakie są konieczne.

Przy planowaniu eliminacji gatunków obcych warto skorzystać z kompendiów wiedzy w zakresie ich zwalczania dostępnych na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: <https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo> .

UWAGA! Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin w siedliskach hydrogenicznym oraz na obszarach chronionych. W innych siedliskach, zastosowanie środków ochrony roślin zaleca się **w przypadkach wyjątkowych**, gdy roślina jest na działce bardzo ekspansywna i nie ma możliwości wyeliminowania lub ograniczenia jej wzrostu innymi zabiegami, w szczególności poprzez intensywne koszenie lub wrywanie. Drzewa, krzewy i byliny ziołoroślne są zazwyczaj mało odporne na intensywne koszenie lub spasanie. Zazwyczaj uszczegółowienie użytkowania do najbardziej intensywnego jak to możliwe w ramach danego wariantu lub zalecenie innych zabiegów, np. wrywania, jest wystarczające do eliminacji tych gatunków.

UWAGA! Jeśli ekspert decyduje się na użycie środków chemicznych to powinien on poinformować rolnika lub zarządcę o zagrożeniach dla ludzi i środowiska związanych z ich użyciem. Środki chemiczne, w tym przypadku herbicydy, są szczególnie niebezpieczne dla organizmów glebowych, chemizmu wód gruntowych, a tym samym dla organizmów wodnych i wodno-lądowych, jak również dla owadów zapylających. Ponadto:

- niedopuszczalne jest stosowanie oprysków – dopuszczone jest jedynie selektywne i miejscowe zastosowanie herbicydów (np. z użyciem mazaczy herbicydowych) dopuszczonych do sprzedaży w Polsce,
- stosowanie herbicydów musi być zgodne z instrukcją użycia podaną na etykiecie, zasadami bezpieczeństwa podanymi przez producenta oraz z zezwoleniem na dopuszczenie danego środka ochrony roślin do obrotu¹⁰,
- niezbędne jest zadbanie o szczelność urządzenia stosowanego do użycia herbicydu, jego właściwą konserwację oraz o odpowiednią utylizację opakowania.

UWAGA! Na terenie obszarów chronionych może obowiązywać zakaz stosowania środków ochrony roślin, wprowadzony na podstawie PZO/PO/ZO, których zapisy ekspert jest zobowiązany sprawdzić przed doprecyzowaniem wymogów dla działki. Przepis ten jest w takim przypadku nadrzędny wobec możliwości zastosowania odstępstwa od tego zakazu w ramach płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych.

3.1.1.2 Gatunki inwazyjne stwarzające zagrożenie dla Unii/Polski

Należy sprawdzić, czy pośród zidentyfikowanych obcych gatunków inwazyjnych są gatunki stwarzające zagrożenie zarówno dla UE, jak i Polski zgodnie z Ustawą z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001589> - Dz.U. z 2023 r. poz.1589), zwanych dalej jako "IGO" (inwazyjne gatunki obce).

Lista IGO jest określona w *rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów* (Dz. U. poz. 2649) (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001589>).

Jeśli tak, ekspert dokonuje zgłoszenia do gminy, które powinno zawierać:

1. imię i nazwisko eksperta oraz kontakt do eksperta: adres lub siedzibę, lub adres poczty elektronicznej, lub numer telefonu eksperta,
2. nazwę stwierdzonego w terenie IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski,
3. liczbę okazów IGO lub określenie zajmowanej przez nie powierzchni, o ile jest to możliwe do ustalenia,

¹⁰ Wykaz środków ochrony roślin jest dostępny na stronach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/rejestr-rodkow-ochrony-roslin>

4. miejsce i datę stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski,
5. fotografię potwierdzającą obecność w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski, w przypadku, gdy została wykonana.

Ekspert może przekazać zgłoszenie do gminy na piśmie albo w formie elektronicznej, np. na elektroniczną skrzynkę podawczą lub na adres poczty elektronicznej. W tym celu ekspert może skorzystać z szablonu, znajdującego się w załączniku 5.

Jednocześnie należy również poinformować rolnika lub zarządcę o tym, że zostało wysłane zgłoszenie do gminy, co wynika z obowiązującego aktu prawnego, jakim jest Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych.

3.2. Wyznaczenie granic działek RSO i rolnych lub przyrodniczych

Kolejnym etapem przygotowania dokumentacji przyrodniczej lub opracowania szczegółowej części planu działalności rolnośrodowiskowej jest podział trwałych użytków zielonych lub obszarów przyrodniczych, położonych na działkach ewidencyjnych wskazanych przez rolnika lub zarządcę, na wyodrębnione **powierzchnie jednolite** pod względem siedliska lęgowego gatunku kwalifikującego do danego wariantu. Jeśli całość lub część gruntów wskazanych przez rolnika lub zarządcę kwalifikuje się do wariantów 1.7./2.7. - 1.10./2.10., ekspert wyodrębnia działki rolnośrodowiskowe ornitologiczne (tzw. działki RSO), a w ich obrębie – działki rolne lub przyrodnicze¹¹.

Zarówno działka RSO jak i działka rolna lub przyrodnicza są wyznaczane niezależnie od granic działek ewidencyjnych – działka RSO lub rolna/przyrodnicza może:

- być tożsama z działką ewidencyjną,
- być częścią działki ewidencyjnej,
- łączyć w sobie całe działki ewidencyjne lub ich części, wchodzące w skład jednego gospodarstwa rolnego.

Minimalna powierzchnia zarówno działki RSO, jak i działki rolnej lub przyrodniczej wynosi 0,1 ha. Maksymalna powierzchnia działki RSO i działki rolnej lub przyrodniczej nie jest ograniczona.

W przypadku, gdy podstawą kwalifikacji działki do płatności rolnośrodowiskowej są gatunki kwalifikujące stwierdzone podczas kontroli terenowej, sumaryczna powierzchnia działek rolnych lub przyrodniczych, składających się na powierzchnię działki RSO powinna być adekwatna do liczebności populacji lęgowej gatunków kwalifikujących do płatności w ramach wariantów mających na celu ochronę siedlisk lęgowych ptaków.

UWAGA! Niewskazane jest wyznaczenie przylegających do siebie działek RSO, na których występują siedliska lęgowe gatunku lub gatunków kwalifikujących do tego samego wariantu.

¹¹ działka przyrodnicza – działka wyznaczona na gruntach niebędących użytkami rolnymi, na tzw. obszarach przyrodniczych, na których występują siedliska kwalifikowane do wariantów 1.2./2.2. *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*, 1.3./2.3. *Murawy* i 1.6./2.6. *Torfowiska* oraz siedliska lęgowe ptaków.

3.2.1 Wyznaczenie działek RSO

Działka RSO jest należącą do jednego beneficjenta, zachowującą ciągłość przestrzenną powierzchnią, na której potwierdzono jednolitość siedlisk lęgowych oraz występowanie określonych gatunków ptaków, która spełnia kryteria kwalifikacji do jednego z wariantów ornitologicznych (**Rozdział 1**).

W obrębie działek ornitologicznych dopuszcza się występowanie zróżnicowanej roślinności i warunków wodnych, jeżeli mozaika różnych siedlisk stanowi w całości obszar lęgowy danego gatunku kwalifikującego.

Dopuszcza się także, aby ekspert włączył w granice działki RSO ograniczoną powierzchnię **niejednorodności**, czyli płątów, **które nie spełniają kryteriów kwalifikacji**. Do powierzchni zajętej przez niejednorodności, włączonej w granice działki RSO, również przysługuje płątność rolno-środowiskowo-klimatyczna. Zapobiega to np. sytuacji, w których niewielkie powierzchnie w granicach gospodarstwa (w szczególności mniejsze niż 0,1 ha) mogłyby zostać wykluczone z płątności. W granice działek RSO mogą także zostać włączone struktury nieużytkowane rolniczo takie jak:

- otwarte lustro wody, np. oczka wodne,
- kępy oraz pojedyncze drzewa i krzewy,
- elementy liniowe takie jak drogi i rowy,

jeśli są otoczone zachowującym ciągłość przestrzenną siedliskiem lęgowym kwalifikującym do wariantu i należącym do jednego beneficjenta.

Należy pamiętać, że powierzchnia otwartego lustra wody przekraczająca 100 m² oraz struktur nieużytkowanych rolniczo o szerokości przekraczającej 2 m jest odejmowana od powierzchni kwalifikowanej do płątności.

UWAGA! W celu umożliwienia rolnikowi lub zarządcy użytkującemu działkę odtworzenia przebiegu granicy działki RSO, **przy wyznaczaniu granic zaleca się wykorzystanie elementów krajobrazu ułatwiających lokalizację w terenie (np. drzewa, rowy)**.

Działki RSO nazywa się zgodnie z następującym systemem kodowania: RSO1, RSO2, itd. Ekspert powinien nadawać kolejne numery działkom RSO niezależnie od realizowanego na nich wariantu. W dokumentacji nie mogą pojawiać się dwie działki RSO o tym samym numerze.

3.2.2 Wyznaczenie działek rolnych lub przyrodniczych

W obrębie działek RSO ekspert wyznacza działki rolne lub przyrodnicze, do których przysługuje płątność z tytułu realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego. Działka rolna lub przyrodnicza może być tożsama z działką RSO lub być jej częścią, natomiast nie może wykraczać poza jej granice. **Ekspert przyrodniczy musi wydzielić dwie (lub więcej) działki rolne lub przyrodnicze w ramach jednej działki RSO** w przypadku, gdy wyznaczona działka RSO jest przedzielona:

- nieużytkowanymi rolniczo elementami liniowymi (naturalnym ciekim, rowem, drogą, szpalerem drzew lub krzewów) **szerszymi niż 2 m**, stanowiącymi własność rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja

- elementami liniowymi (naturalnym ciekim, rowem lub drogą), niezależnie od ich szerokości, jeżeli nie stanowią własności rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja.

W przypadku, gdy działki rolne lub przyrodnicze kwalifikujące się do jednego wariantu są oddzielone od siebie działką należącą do innego rolnika (jeżeli nie jest to ciek, rów lub droga), działką nieużytkowaną rolniczo lub działką, która nie kwalifikuje się do tego wariantu (np. działką obsianą zbożem), ekspert przyrodniczy wydzieli dwie osobne działki RSO.

W granice i powierzchnię działki rolnej lub przyrodniczej mogą zostać włączone:

- struktury nieużytkowane rolniczo, takie jak np. otwarte lustro wody (oczka wodne) o sumarycznej powierzchni do 100 m² działki **rolnej lub przyrodniczej**, niezależnie od jej powierzchni,
- struktury nieużytkowane rolniczo o szerokości nieprzekraczającej 2 m (np. rowy, nieutwardzone drogi dojazdowe, pasy zadrzewień, żywopłoty itp.),
- w przypadku działek położonych na TUZ: pojedyncze drzewa, o ile ich zagęszczenie na hektar nie przekracza 100 drzew, jeżeli ich obecność nie koliduje z prowadzeniem działalności rolniczej.

UWAGA! Występowanie drzew na działce rolnej jest dopuszczone wyłącznie, **jeśli** w jej granicach **możliwe jest prowadzenie działalności rolniczej** w podobny sposób, jak na gruncie, na którym drzewa nie występują.

Działkom rolnym i przyrodniczym zgłaszanym do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych, aplikacja eWniosekPlus nadaje symbole literowe, np. A, B, C itd.

3.2.3. Kontrola terenowa

Jeżeli działka nie została zakwalifikowana przez eksperta do jednego z wariantów ptasich na podstawie zapisów zawartych w PZO/PO lub na podstawie warstw cyfrowych (patrz Rozdział 2), siedlisko lęgowe kwalifikujące działkę rolną lub przyrodniczą do danego wariantu jest określane na podstawie kontroli terenowej polegającej na wykryciu i liczeniu ptaków w wyznaczonych punktach.

Kluczowe dla prawidłowego wykonania kontroli terenowej jest odpowiednie wyposażenie eksperta oraz jego doświadczenie i umiejętności w rozpoznawaniu ptaków. Do niezbędnego wyposażenia należą: **lornetka**, **odbiornik GPS** (niezbędny do odczytania współrzędnych punktu kontrolnego, zapisania w urządzeniu punktu kontrolnego oraz ścieżki GPS), **karty liczeń punktowych** (wyniki kontroli w punktach zapisywane są w terenie na kartach liczeń punktowych), **stoper** (liczenia prowadzone są w ciągu 10 minut), **aparat fotograficzny** (w każdym punkcie kontrolnym ekspert wykonuje jedną fotografię), **głośnik z nagraniem głosu terytorialnego derkacza** (stymulacja głosowa derkacza), **czołówka** lub inne źródło światła (kontrola nocne).

Kontrola terenowa nie może być prowadzona w czasie, gdy niekorzystne warunki pogodowe powodują obniżenie wykrywalności ptaków. Za takie należy uznać silny wiatr, który powoduje zmniejszenie słyszalności ptasich głosów, gęstą mgłę i silny deszcz, które ograniczają widoczność i aktywność ptaków. Do potencjalnych czynników zaburzających obserwacje i ograniczających wykrywalność można również zaliczyć prace maszyn polowych, które mogą ograniczać słyszalność, ale przede wszystkim płoszyć ptaki, w efekcie prowadząc do zaniżania wyników liczeń w danym miejscu. Jeżeli w sąsiedztwie punktu kontrolnego prowadzone są prace z wykorzystaniem maszyn polowych, liczenia należy wykonać w innym terminie.

3.2.3.1. Wyznaczenie punktów kontrolnych

Ekspert wykonuje liczenie ptaków w wyznaczonych punktach kontrolnych (tzw. metoda punktowa¹²).

Lokalizację i liczbę punktów kontrolnych wyznacza ekspert po zapoznaniu się z wielkością i kształtem działek ewidencyjnych, wskazanych przez rolnika lub zarządcę, na których potencjalnie może się znajdować siedlisko gatunków kwalifikujących (tzw. maksymalna potencjalna powierzchnia RSO¹³), rzeźbą i dostępnością terenu. Ekspert tak wybiera lokalizację punktów, by zasięgiem nasłuchu i obserwacji pokryć możliwie dużą część działki. Preferowane jest rozmieszczenie równomierne.

Punkty mogą leżeć na działce lub na granicy działki RSO, w zależności od dostępnych miejsc obserwacyjnych (np. pagórki), dostępności działki (okresowego podtopienia) itp.

UWAGA! Czasami lepiej obserwacje przeprowadzać spoza działki, aby nie płoszyć ptaków, z tego względu dopuszczalne jest umiejscowienie punktu kontrolnego poza działką, do 30 m od jej granic, ale wyłącznie w siedlisku identycznym jak na działce. Tym samym jeden punkt kontrolny może spełniać warunki kontroli dla kilku działek RSO położonych bardzo blisko siebie.

Na niewielkich działkach jest zalecane wykonanie kontroli w jednym punkcie, na większych działkach liczba punktów powinna być większa – minimalną liczbę punktów w zależności od maksymalnej potencjalnej powierzchni działki RSO podano w tabeli 2. Sąsiadujące punkty w ramach kontroli jednej działki RSO nie mogą być położone od siebie bliżej niż 300 m. Wyjątek stanowią działki, których kształt i wielkość uniemożliwiają wyznaczanie punktów z zachowaniem tej odległości. W takich sytuacjach dopuszcza się zmniejszenie dystansu między punktami dążąc do zachowania równomiernego rozmieszczenia punktów na działce RSO.

Tabela 2. Minimalna liczba punktów kontrolnych, w których ekspert-ornitolog prowadzi liczenia ptaków, w zależności od maksymalnej potencjalnej powierzchni działki RSO.

Maksymalna potencjalna powierzchnia działki RSO	Minimalna liczba punktów kontrolnych
do 5,00 ha	1
5,01 — 20,00 ha	2
20,01 — 50,00 ha	3
Powyżej 50,00 ha	3 plus 1 punkt na każde kolejne rozpoczęte 20 ha

Należy pamiętać, że o liczbie punktów kontrolnych na niektórych działkach, oprócz ich powierzchni całkowitej, decyduje także skład gatunkowy oraz liczba stwierdzonych osobników ptaków

¹² Gregory, R.D., Gibbons, D.W. & Donald, P.F. 2004. Bird census and survey techniques. In: Bird Ecology and Conservation, pp. 17–56. Oxford University Press.

¹³ Ostateczny kształt, a tym samym powierzchnia działek RSO zależą będzie od stwierdzonych gatunków kwalifikujących, ich liczby oraz zasięgu ich siedlisk (siedliska gatunków kwalifikujących są różne). Dokładne określenie granic działek RSO, ich powierzchni, nie jest więc możliwe przed stwierdzeniem gatunków kwalifikujących to jest przed wykonaniem inwentaryzacji ornitologicznej.

kwalifikujących do płatności. Tym samym, niekiedy liczba punktów kontrolnych musi zostać zwiększona, aby zakwalifikować całą powierzchnię działki RSO do płatności (Przykład 7).

Przykład 7 Obecność jednego osobnika czajki w jednym punkcie kwalifikuje 5 ha do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, zatem aby zakwalifikować działkę 40-hektarową konieczne jest stwierdzenie co najmniej 8 osobników czajki, co wiązać się może z koniecznością zwiększenia liczby punktów kontrolnych.

3.2.3.2. Terminy i liczba kontroli terenowych

Kontrole terenowe prowadzone są w określonych terminach i godzinach, dopasowanych do fenologii lęgowej i aktywności dobowej¹⁴ poszczególnych gatunków kwalifikujących w warunkach Polski¹⁵. W zależności od wariantu, w ramach którego rolnik lub zarządca będzie się ubiegał o przyznanie płatności, ekspert powinien wykonać kontrole terenowe w określonej liczbie i terminach.

UWAGA! W sytuacji, gdy na działce ekspert stwierdzi występowanie zarówno derkacza jak i gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, kulik wielki), możliwe jest realizowanie jedynie wariantu właściwego ptakom siewkowym. Tym samym, **kontrola terenowa** nastawiona na wykrycie **ptaków siewkowych jest wykonywana obligatoryjnie** i jedynie w sytuacji braku stwierdzenia kszyka, czajki, rycyka, krwawodzioba i kulika wielkiego lub niewystarczającej liczby osobników tych gatunków pozwalającej zakwalifikować całą powierzchnię działki rolnej lub przyrodniczej, ekspert wykonuje kontrole terenowe ukierunkowane na wykrycie derkacza. **Jeśli działka jest kwalifikowana do wariantów 1.10 lub 2.10, ekspert obowiązkowo wypełnia formularze obu kontroli nastawionych na wykrycie ptaków siewkowych w formularzu dokumentacji przyrodniczej.**

Wariant 1.7./2.7. (rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka) oraz 1.8./2.8. (kulik wielki)

I kontrola: 10 kwietnia – 30 kwietnia (sugerowana kontrola poranna od świtu do 10:00 rano)

II kontrola: 1 maja – 30 maja (sugerowana kontrola poranna od świtu do 10:00 rano)

Obligatoryjne jest wykonanie przynajmniej jednej kontroli terenowej, druga kontrola jest fakultatywna i należy ją wykonać w sytuacji, gdy podczas I kontroli nie stwierdzono kwalifikujących gatunków ptaków siewkowych lub nie stwierdzono ich w liczebności pozwalającej zakwalifikować całą powierzchnię działki RSO (patrz rozdział 1 i tabela 2). **W przypadku braku wykonania pierwszej kontroli terenowej nie jest jednak możliwe kwalifikowanie wariantu 1.10./2.10. (derkacz), gdyż brak pierwszej kontroli terenowej nie pozwala wykluczyć występowania na danej działce gatunków ptaków siewkowych (mogły być one obecne podczas pierwszej kontroli a nieobecne podczas drugiej, np. w wyniku utraty lęgów).**

¹⁴ W przypadku kszyka, wykrywalność tego gatunku jest najwyższa w godzinach wieczornych, gdyż wtedy tuki tego gatunku są najbardziej intensywne: Hoodless, A.N., Inglis, J.G. & Baines, D. 2006. Effects of weather and timing on counts of breeding Snipe *Gallinago gallinago*. Bird Study 53: 205–212.

¹⁵ Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.) 2015. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2. GIOŚ, Warszawa.

Przykład 8: Ekspert wykonał tylko I i II kontrolę nastawioną na wykrycie ptaków siewkowych (15 kwietnia i 10 maja). **Wykrył jednego osobnika derkacza, nie wykrył obecności ptaków siewkowych.** Ekspert na podstawie wykonania dwóch kontroli terenowych wykluczył obecność ptaków siewkowych, wykrył derkacza więc może zakwalifikować do 5 ha działki RSO do wariantu 1.10./2.10.

Przykład 9: Ekspert wykonał **wyłącznie II** kontrolę nastawioną na wykrycie ptaków siewkowych (10 maja). Wykrył jednego osobnika **czajki i derkacza**. Ekspert może zakwalifikować do 5 ha działki RSO do warianty 1.7./2.7. i nie może jej zakwalifikować do wariantu 1.10./2.10., gdyż musi zachować priorytetyzacji dla wariantów dedykowanych dla ptaków siewkowych.

Przykład 10: Ekspert wykonał **wyłącznie II kontrolę** nastawioną na wykrycie ptaków siewkowych (10 maja). Wykrył jednego osobnika derkacza, nie stwierdził obecności ptaków siewkowych. Ekspert nie może zakwalifikować działki do wariantu 1.10./2.10., gdyż aby wykluczyć obecność ptaków siewkowych musi wykonać I i II kontrolę terenową.

UWAGA! Pomimo głównie nocnej aktywności głosowej terytorialnych samców derkacza, gatunek ten odzywa się (choć zdecydowanie rzadziej) również w ciągu dnia^{16,17}. Może więc dojść do sytuacji, że ekspert stwierdzi derkacza podczas kontroli dziennej. Pierwsze derkacze pojawiają się w Polsce pod koniec kwietnia, jednak dopiero od około połowy maja większość samców jest już aktywna głosowo¹⁸. Dlatego też zakwalifikowanie działki rolnej lub przyrodniczej do wariantu 1.10./2.10. (przy braku stwierdzenia gatunków ptaków siewkowych) możliwe jest również na podstawie stwierdzenia derkacza podczas II kontroli dziennej lub kontroli dodatkowej.

UWAGA! W przypadku dubelta¹⁹ kwalifikacja działek odbywa się wyłącznie na podstawie warstw cyfrowych GIOŚ lub GDOŚ dla tego gatunku.

Wariant 1.9./2.9. (wodniczka²⁰)

Działki kwalifikowane są wyłącznie na podstawie warstw cyfrowych GIOŚ lub GDOŚ dla tego gatunku.

Wariant 1.10./2.10. (derkacz)

I kontrola: 20 maja – 15 czerwca; kontrola nocna od godz. 22:00

II kontrola: 16 czerwca – 10 lipca; kontrola nocna od godziny 23:00

¹⁶ Green, R.E., Rocamora, G. & Schäffer, N. 1997. Populations, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. Vogelwelt 118: 117–134.

¹⁷ Schäffer, N. & Mammen, U. 2003. International corncrake monitoring. Ornis Hungarica 12: 129–133.

¹⁸ Olech B., Budka M., 2015. Derkacz *Crex crex*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.), Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2. GIOŚ, Warszawa, s. 184–188.

¹⁹ Korniluk M, Stachyra P., Sikora A. 2015. Dubelt *Gallinago media*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.), Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2. GIOŚ, Warszawa, s. 212–217.

²⁰ Krogulec J., Stasiak K. 2024 Monitoring Wodniczki Instrukcja. Instrukcje i formularze - Monitoring Ptaków Polski (gios.gov.pl)

Kontrole terenowe mające na celu wykrycie derkacza są wykonywane fakultatywnie, w przypadku niestwierdzenia ptaków siewkowych podczas dziennych kontroli terenowych i braku stwierdzenia derkacza podczas drugiej dziennej kontroli terenowej lub kontroli dodatkowej. Wtedy ekspert wykonuje nocne kontrole terenowe ukierunkowane na wykrycie derkacza, przy czym drugą kontrolę na derkacza ekspert wykonuje w przypadku niestwierdzenia derkacza podczas I kontroli nocnej. Podczas kontroli terenowej, ekspert może dodatkowo wykonać stymulację głosową mającą na celu zwiększenie wykrywalności derkacza. W tym celu przy użyciu przenośnego głośnika należy odtworzyć głos terytorialnego samca przez około 30 sekund (w głośności zbliżonej do natężenia dźwięku odzywającego się samca). Zabieg ten powoduje, że przebywające w zasięgu słyszalności głośnika samce zaczynają się odzywać²¹. W przypadku gdy pomimo zastosowania stymulacji, ptaki odzywają się słabo, nie należy jej kontynuować „do skutku”.

Ze względu na coroczną aktualizację krajowego zasięgu występowania dubelta i wodniczki, w przypadku, gdy ekspert stwierdzi te gatunki podczas kontroli terenowej, informację **należy niezwłocznie przekazać Koordynatorom Monitoringu Wodniczki i Dubelta** (obecnie: Departament Monitoringu Środowiska GIOŚ, ul. Chmielna 132/134, 00-805 Warszawa, e-mail: sekretariatdm@gios.gov.pl) dokumentując obserwację np. za pomocą filmu z terenu z zarejestrowanym głosem odzywającego się ptaka, z zastrzeżeniem § 6 ust. 4 rozporządzenia z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz.U. poz. 2183)²².

Ze względu na to, że podczas sezonu lęgowego aktywność i występowanie gatunków kwalifikujących są bardzo zmienne (ptaki powtarzają lęgi po stratach, czasem przystępują do drugich lęgów), poza wyznaczonymi terminami kontroli, dopuszcza się **wykonanie kontroli dodatkowych** mających na celu zwiększenie wykrywalności gatunków kwalifikujących (patrz kontrole dodatkowe w rozdziale 3.2.3.4.). Kontrole takie mogą być wykonywane **wyłącznie po wykonaniu pierwszej kontroli dziennej**. Kontrole dodatkowe zalecane są w szczególności, gdy pomimo występowania siedlisk lęgowych kszyska gatunek ten nie został stwierdzony. Wtedy to zalecane jest wykonanie kontroli terenowej w godzinach około-zmierzchowych, kiedy aktywność i wykrywalność kszyków jest najwyższa^{23,24}.

UWAGA! W przypadku derkacza, jego stwierdzenie na kontroli dodatkowej może kwalifikować daną działkę do wariantu 1.10./2.10. tylko w przypadku braku stwierdzenia ptaków siewkowych podczas kontroli dziennych.

Termin wykonania każdej kontroli i godziny obserwacji, podobnie jak inne podstawowe informacje o danej kontroli, są notowane na karcie liczeń punktowych (Ryc.1).

²¹ Ibid.

²² Należy pamiętać, że względem wodniczki i dubelta obowiązuje zakaz fotografowania i nagrywania mogącego powodować płoszenie. Dokumentację stwierdzenia można w obu przypadkach wykonać bez zbliżania się do ptaków i płoszenia ich, np. metodą digiscopingu (smartfonem lub aparatem cyfrowym przez lunetę lub lornetkę), nagrywając dźwięk z georeferencją lub film z dźwiękiem i widokiem okolicy pozwalającym na identyfikację miejsca.

²³ Green, R.E. 1985. Estimating the abundance of breeding snipe. *Bird Study* 32: 141–149.

²⁴ Hoodless, A.N., Inglis, J.G. & Baines, D. 2006. Effects of weather and timing on counts of breeding Snipe *Gallinago gallinago*. *Bird Study* 53: 205–212.

Kontrola ornitologiczna na działce RSO numer:		
Numer punktu kontrolnego na działce RSO		
Data kontroli		Godzina rozpoczęcia kontroli

Rycina 1. Fragment karty liczeń punktowych, w której uzupełniane są dane podstawowe.

3.2.3.3. Liczenie ptaków w punktach kontrolnych

Ekspert w czasie kontroli w pełnym skupieniu lustruje otoczenie punktu kontrolnego, we wszystkich kierunkach, pozostając w jednym miejscu. Dopuszczalne są jedynie niewielkie przemieszczenia (do kilku metrów) w celu zwiększenia pola widzialności.

Ekspert przebywający w punkcie kontrolnym rozpoczyna liczenie ptaków, notując obecność wszystkich osobników wszystkich gatunków ptaków (widziane i słyszane) w promieniu do 100 m z wyjątkiem:

- osobników ewidentnie przelotnych, np. lecących na wysokości powyżej 50 m nad poziomem gruntu (np. migrujące stada gęsi, mew itp.),
- nielotnych piskląt.

W przypadku gatunków kwalifikujących są one notowane również w kategorii 101-200 m od punktu kontrolnego²⁵. Wszystkie pozostałe kategorie obserwacji są uwzględniane i notowane przez eksperta na karcie liczeń punktowych (Ryc.2)²⁶.

Obserwacje ornitologiczne				
gatunek		[0–50 m]	[51–100 m]	[101–200 m]
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			

Rycina 2. Fragment karty liczeń punktowych, w której uzupełniane są dane o liczebności poszczególnych gatunków w różnych strefach odległości od obserwatora.

²⁵ W przypadku większej liczby punktów kontrolnych na jednej działce RSO, zasięg notowania gatunków kwalifikujących będzie się czasami pokrywał. Nie należy jednak dwukrotnie notować tych samych osobników. Dlatego też należy zwracać szczególną uwagę na: jednoczesne stwierdzenia osobników tych samych gatunków, indywidualne cechy osobnicze pozwalające na odróżnienie osobników, przemieszczenia stwierdzanych ptaków.

²⁶ W przypadku kontroli nocnych notuje się raczej odzywające się gatunki ptaków niż osobniki widziane. Czasem oszacowanie odległości jest wtedy bardzo trudne. Mimo to należy dążyć do przypisania odzywającym się osobnikom jednej z kategorii odległości.

Każda kontrola trwa 10 minut, czas należy odmierzyć możliwie dokładnie. Wszystkie ptaki stwierdzone przed rozpoczęciem 10-minutowej kontroli, jak i te stwierdzone po jej zakończeniu, nie są uznawane za wyniki liczenia w punkcie (tym samym nie mogą być notowane na karcie liczeń punktowych). Osobniki, które przebywają na kontrolowanej powierzchni, ale są płoszone w wyniku pojawienia się obserwatora, powinny być również notowane (Przykład 11).

Przykład 11 Jeśli bezpośrednio przed dotarciem do punktu obserwator spłoszy 3 czajki²⁷, to ptaki te mogą nie wrócić w to miejsce przed upływem 10 minut, więc zasadne jest wpisanie ich obecności w formularzu w kategorii odległości, w której przebywały przed spłoszeniem.

Każdy osobnik wszystkich gatunków ptaków stwierdzony w czasie 10-minutowej kontroli musi być przyporządkowany do odpowiedniego przedziału odległości od obserwatora – od 0 m do 50 m lub od 51 m do 100 m, a w przypadku gatunków kwalifikujących również do przedziału 101-200 m.

UWAGA! W przypadku, gdy ekspert nie ma pewności co do kategorii odległości danej obserwacji (np. ptak przebywa w odległości około 50 m, nie wiadomo więc czy zaliczyć go do kategorii 0–50 m czy 51–100 m) musi przyporządkować obserwację do tej kategorii, która wydaje się bardziej prawdopodobna. Zasada ta również dotyczy ptaków w locie – ich lokalizacja jest zapisywana do przedziału odległości, na podstawie oceny eksperta, który szacuje dystans tak, jakby ptaki przebywały na ziemi w chwili obserwacji.

W czasie 10-minutowej kontroli ptaki mogą się przemieszczać i ten sam osobnik może być stwierdzany w różnych kategoriach odległości. W takiej sytuacji należy zanotować jego obecność tylko raz, w kategorii najbliższej obserwatora. Podobna sytuacja może mieć miejsce, gdy ekspert prowadzi obserwacje w więcej niż jednym punkcie kontrolnym. W takiej sytuacji należy również dążyć do jednokrotnego zanotowania poszczególnych osobników.

Liczbę osobników każdego gatunku, ekspert określa z uwzględnieniem zasady ostrożności. Może uznać, że obserwacje dotyczą dwóch różnych osobników, jeśli ma pewność, że to nie ten sam przemieszczający się osobnik, a więc w przypadku równoczesnych stwierdzeń, stwierdzeń szybko następujących po sobie z różnych kierunków, obserwacji osobników różnych płci itp.

UWAGA! Nie są notowane osobniki nieoznaczone do gatunku – jeżeli nie uda się jednoznacznie określić przynależności gatunkowej danego osobnika jego obecność w ogóle nie jest notowana i brana pod uwagę.

²⁷Przed przystąpieniem do lęgów, a nawet na wczesnym etapie lęgów, typową reakcją czajek na zbliżającego się intruza jest poderwanie się do lotu i kierunkowe oddalenie się na znaczącą odległość, często poza zasięg widzenia obserwatora. Ptaki takie mogą nie powrócić przez cały czas prowadzenia obserwacji. Pozornie mogłoby się wydawać, że osobniki takie nie są lęgowe (gdy osobników lęgowych jest wiele, mogą się zbijać w stada). Taka reakcja może wystąpić nawet przy znaczącej (300-400 m przy dobrej widoczności) odległości od obserwatora, dlatego też należy uważnie obserwować okolicę przed wejściem na punkt kontrolny.

3.2.3.4. Kontrola dodatkowa

Obserwacje dodatkowe obejmują wyłącznie stwierdzenia sześciu gatunków ptaków kwalifikujących do płatności, które mają miejsce w granicach działki RSO lub w odległości do 250 m od jej granic, ale poza 10-minutową kontrolą.

Kontrola dodatkowa może się odbyć zaraz po zakończeniu pierwszej kontroli dziennej w punkcie kontrolnym, ale nie może się odbyć wcześniej. Mogą to być zatem osobniki stwierdzone po zakończeniu 10-minutowej kontroli.

UWAGA! Obserwacje dodatkowe, szczególnie te poza 10-minutowym liczeniem, są zalecane w miejscach, gdzie może występować kszysk, który jest gatunkiem o bardzo zmiennej aktywności w ciągu sezonu lęgowego^{28,29}. Dla tego gatunku zaleca się przeprowadzenie obserwacji dodatkowej wieczorem, jeśli nie wykryto go w punkcie kontrolnym.

Obserwacje dodatkowe obejmują jedynie wypłoszone żerujące osobniki w siedlisku lęgowym oraz osobniki wykazujące zachowania lęgowe (tokujące, zaniepokojone, odwodzące obserwatora).

Czas poświęcony na obserwacje dodatkowe nie jest limitowany i zależy od eksperta, jednak termin obserwacji nie może wykraczać poza termin kontroli, czyli 10.04.–30.05. dla wariantów 1.7./2.7. i 1.8./2.8. (wyłącznie kulik wielki) oraz 20.05.–10.07. dla wariantu 1.10./2.10.

W przypadku obserwacji dodatkowych na karcie liczeń punktowych (Ryc. 3) notowana jest obecność sześciu gatunków kwalifikujących w granicy działki RSO lub w odległości do 250 m od jej granic, z koniecznym podawaniem liczebności, ale bez kategorii odległości i określania czy ptak był stwierdzony w locie.

Obserwacje dodatkowe gatunków kwalifikujących	
rycyk	
kulik wielki	
derkacz	
czajka	
krwawodziób	
kszyk	

Rycina 3. Fragment karty liczeń punktowych, w której uzupełniane są obserwacje dodatkowe.

²⁸ Green, R.E., Rocamora, G., Schäffer, N. 1997. Populations, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. *Vogelwelt* 118: 117–134.

²⁹ Schäffer N., Mammen, U. 2003. International corncrake monitoring. *Ornis Hungarica* 12: 129–133.

3.2.3.5. Rozpoznanie terenowe w sąsiedztwie punktu kontrolnego

W promieniu 100 m wokół punktu ekspert szacuje udział powierzchni poszczególnych form użytkowania gruntów, w podziale na pięć kategorii:

- użytki zielone – łąki i pastwiska (w tym torfowiska i szuwały) – użytkowane oraz znajdujące się w początkowej fazie sukcesji (z naturalnym odnowieniem drzew i krzewów do 1,5 m wysokości),
- grunty orne – pola uprawne, ugory i odłogi,
- lasy i zadrzewienia – lasy, zadrzewienia, sady, zakrzaczenia oraz pojedyncze drzewa i krzewy; udział tego typu użytkowania określany jest jako pokrycie drzewami i krzewami o wysokości powyżej 1,5 m,
- wody – wody płynące (rzeki, potoki, rowy melioracyjne) oraz stojące (jeziora, stawy, torfianki, zalewiska bobrowe, okresowe podtopienia); ekspert szacuje udział powierzchni lustra wody,
- zabudowa – tereny zabudowane, zurbanizowane i komunikacyjne, w tym: budynki mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe, ulice, chodniki, place parkingowe, składowiska odpadów, itp. Wszystkie informacje o sposobie użytkowania gruntów notowane są w karcie liczeń punktowych (Ryc. 4).

Struktura pokrycia terenu w bezpośrednim sąsiedztwie punktu obserwacyjnego	
użytki zielone	
grunty orne	
las i zadrzewienia	
wody powierzchniowe	
zabudowa	
Suma struktury	0

Rycina 4. Fragment karty liczeń punktowych, w której uzupełniane są dane dotyczące struktury pokrycia terenu.

Na podstawie obserwacji roślinności i wyglądu podłoża ekspert ocenia wilgotność siedliska w sąsiedztwie punktu kontrolnego (w odległości do kilku metrów od punktu). Do określenia wilgotności podłoża stosowana jest orientacyjna, 4-stopniowa skala:

stopień 1	podłoże wysuszone, brak widocznych śladów wody w podłożu,
stopień 2	wyczuwalna wilgoć podłoża, ale brak wody na powierzchni,
stopień 3	podłoże mokre, pod ciężarem obserwatora woda pojawia się na powierzchni,
stopień 4	teren z występującą wodą na powierzchni, w postaci pojedynczych kałuż lub całkowicie zalany.

Lokalizacja punktu kontrolnego powinna zapewniać obserwatorowi pełną widoczność całej kontrolowanej powierzchni w promieniu 100 m od punktu kontrolnego. Niestety ukształtowanie

terenu i roślinność często ograniczają widoczność. Należy zatem oczekiwać, że ostateczna liczba zarejestrowanych przez eksperta ptaków jest funkcją nie tylko rzeczywistej liczby ptaków w danym miejscu, ale także możliwości ich detekcji. Dlatego istotne jest określenie, jaka część 100-metrowego bufora jest efektywnie kontrolowana wzrokowo (tzn. jest dobrze widoczna) z danego punktu kontrolnego (Ryc. 5).

Inne obserwacje w bezpośrednim sąsiedztwie punktu obserwacyjnego			
zwierzęta gospodarskie		widoczność w punkcie obserwacyjnym	
drapieżniki		uwilgotnienie podłoża	

Rycina 5. Fragment karty liczeń punktowych, w której uzupełniane są dane dotyczące obserwacji prowadzonych w bezpośrednim sąsiedztwie punktu obserwacyjnego w zakresie obecności zwierząt gospodarskich, drapieżników, widoczności w punkcie obserwacyjnym oraz uwilgotnienia podłoża

W każdym punkcie kontrolnym ekspert wykonuje jedno zdjęcie w kierunku północnym z widoczną linią horyzontu. Nazwa pliku ze zdjęciem (JPG) składa się z numeru identyfikacyjnego producenta rolnego, numeru działki RSO i numeru punktu kontrolnego np. 012345678_RSO1_1.

3.2.3.6. Zapisywanie śladów GPS i punktów kontrolnych

Przed rozpoczęciem inwentaryzacji i dotarciem do punktu kontrolnego, a także w trakcie prowadzenia kontroli dodatkowych na danej działce RSO, ekspert jest zobligowany do włączenia urządzenia umożliwiającego zapisanie śladu GPS oraz (w przypadku wykonywania kontroli w punktach kontrolnych) zapisania tzw. „waypointa” czyli punktu zawierającego współrzędne geograficzne w punkcie kontrolnym.

Urządzenie należy włączyć odpowiednio wcześniej (najlepiej około 5 min przed dotarciem do pierwszego punktu kontrolnego), aby mogło ono namierzyć wystarczającą liczbę satelitów pozwalających dokładnie określić pozycję odbiornika GPS, a tym samym eksperta. Zalecane jest ustawienie częstotliwości zapisu przynajmniej co 1 minutę lub co 30 metrów.

Po dotarciu do punktu kontrolnego, przed rozpoczęciem liczenia, ekspert zapisuje waypoint zgodnie z numerem punktu kontrolnego na danej działce RSO (roboczo w terenie 1, 2, ..., n) i przepisuje do formularza współrzędne geograficzne waypointa odpowiadającego danemu punktowi kontrolnemu.

UWAGA! W przypadku, gdy ekspert nie posiada odbiornika GPS, może zamiennie użyć jednej z darmowych aplikacji mobilnych na smartphona (np. Locus Map), która pozwala zapisać ślady GPS oraz waypoint a następnie wykonać eksport do pliku .gpx lub .gdb.

Po zakończonej inwentaryzacji, należy zapisać ślad w celu dołączenia go do dokumentacji przyrodniczej (p. rozdz. 6.3).

UWAGA! Ślad GPS powinien dotyczyć tylko działek rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja przyrodnicza.

3.3. Wypadki losowe

Ekspert powinien dołożyć wszelkich starań, aby zebrane w terenie dane były kompletne i umożliwiały wypełnienie formularza dokumentacji w sposób rzetelny i zgodny z niniejszą metodyką. W szczególności, konieczne jest bieżące zgrywanie danych z urządzeń wykorzystywanych w terenie w celu zapobieżenia ich utracie bądź uszkodzeniu. Wyjątkowe przypadki odstępstw od opisanych w niniejszej metodyce wytycznych sporządzania dokumentacji przyrodniczej, zaistniałe wskutek wypadków losowych, należy opisać i **uzasadnić** w arkuszu „Uwagi”, znajdującym się na końcu formularza dokumentacji przyrodniczej.

Rozdział 4 Plan działalności rolnośrodowiskowej

Udział eksperta jest niezbędny przy sporządzaniu szczegółowej części planu działalności rolnośrodowiskowej dla wyznaczonych przez niego działek rolnych lub przyrodniczych, którą podpisuje, tj. m.in.:

- szkicu fragmentu gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSO,
- zestawienia wymogów obowiązujących rolnika/zarządcę na działkach rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSO,
- oświadczenia m.in. o stwierdzeniu gatunku ptaka kwalifikującego do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych, braku potrzeby sporządzenia dokumentacji przyrodniczej i sprzeczności/różnic wymogów realizowanego wariantu z działaniami ochronnymi wynikającymi z PZO lub PO dla obszaru Natura 2000, w którym położona jest działka.

Ekspert bierze także udział w wypełnieniu części ogólnej planu działalności rolnośrodowiskowej dotyczącej działek zgłaszanych przez rolnika lub zarządcę do płatności w ramach wariantów ptasich, zawierającej wykaz interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych wybranych przez rolnika lub zarządcę do realizacji.

W celu sporządzenia ww. części planu, ekspert jest zobowiązany do współpracy ze sporządzającym go doradcą rolnośrodowiskowym.

Plan działalności rolnośrodowiskowej jest sporządzany do 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania, na aktualnym formularzu udostępnianym na stronie ARiMR oraz Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.

4.1. Szkic fragmentu gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych lub działek przyrodniczych

Ekspert sporządza szkic części gospodarstwa rolnego, na której położone są działki zakwalifikowane do Interwencji 1. lub 2.

Na szkicu powinny być zaznaczone granice:

1. działek rolnych i przyrodniczych, na których jest realizowane zobowiązanie,
2. powierzchnie niekoszone przeznaczone do pozostawienia w każdym roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego (jeśli dotyczy),

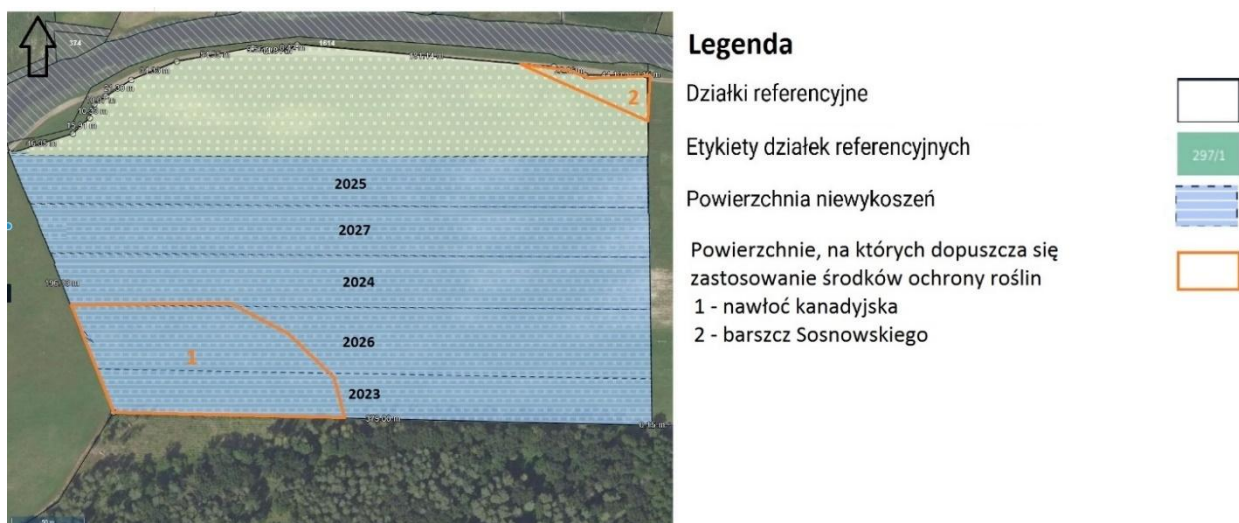
3. powierzchnie, na których dopuszczone jest niszczenie uciążliwych gatunków inwazyjnych z użyciem środków ochrony roślin (w legendzie wymagana jest informacja jaki gatunek może być eliminowany za pomocą środków ochrony roślin).

Zaleca się, aby szkic gospodarstwa rolnego był sporządzony z pomocą portalu eWniosekPlus. Dopuszczalne jest sporządzenie szkicu za pomocą innego oprogramowania niż eWniosekPlus. Wówczas należy pamiętać, że musi on zawierać:

- te same oznaczenia działek rolnych i przyrodniczych, co we wniosku o płatność (nadane przez eWniosekPlus automatycznie podczas wypełniania wniosku o płatność),
- czytelne, możliwe do jednoznacznej identyfikacji granice działek ewidencyjnych, rolnych i powierzchni niekoszonych we wszystkich 5 latach zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego,
- legendę zawierającą pełny zestaw symboli użytych na szkicu,
- kierunek północy,
- podziałkę.

Wyeksportowany szkic **jest parafowany przez eksperta**. W przypadku położenia działek RSO na większej liczbie arkuszy eWniosekPlus, ekspert parafuje i przekazuje rolnikowi/zarządcy tyle arkuszy szkicu, ile generuje eWniosekPlus.

Uwaga: Powierzchnie niekoszone wyznacza się z dokładnością do działki rolnej lub przyrodniczej.

Rycina 6. Przykład szkicu gospodarstwa sporządzonego na podkładzie z eWniosekPlus.

4.2. Wymogi użytkowania działek

Ekspert podpisuje strony planu działalności rolnośrodowiskowej, zawierające wymogi użytkowania działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSO. Formułuje je uwzględniając wymogi danego wariantu, określone w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego. W zależności od stanu i potrzeb ochrony siedliska gatunku, ma możliwość ich doprecyzowania, tj. **uszczegółowienia** oraz wprowadzenia dodatkowych **zaleceń** co do sposobu użytkowania.

Uszczegółowienia wymogów oraz zalecenia mają służyć zachowaniu lub poprawie stanu ochrony siedlisk lęgowych gatunków kwalifikujących występujących na działce. Uszczegóławiając wymogi, ekspert ma obowiązek kierować się m.in. potrzebami środowiskowymi występujących na działce gatunków kwalifikujących i ich siedlisk lęgowych oraz koniecznością ograniczenia rozwoju niepożądanych gatunków i oddziaływania negatywnych czynników abiotycznych (np. przesuszenia).

Uszczegółowienie wymogu – doprecyzowanie wymogu wskazanego w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym, **które rolnik/zarządca ma obowiązek przestrzegać**. Niektóre z wymogów potrzebują obowiązkowego uszczegółowienia (określenia) przez eksperta, a także w niektórych przypadkach, uszczegółowienie wymogów należy obowiązkowo uzasadnić. Ogólna lista działań dopuszczanych przez eksperta jest podana w tabeli 3, natomiast dokładny opis uszczegółowień dla poszczególnych wariantów zawiera rozdział 4.2.1.

Zalecenie – doprecyzowanie wymogu wskazanego w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym o charakterze nieobowiązkowym dla beneficjenta, np. **rekomendowany zabieg, który ma charakter dobrowolny**. Wskazane przez eksperta zalecenia powinny zostać uzasadnione (Przykład 12).

Przykład 12 zastosowanie określonego sprzętu do koszenia, nieodmulanie rowów melioracyjnych położonych na działce i w jej okolicy, wykonywanie zabiegów na działce przy możliwie najmniejszym jej zabagnieniu, zalecane dawki i rodzaj nawożenia.

W przypadku, gdy rolnik lub zarządca nie zastosuje się do **zaleceń** eksperta, lecz pomimo tego będzie postępował zgodnie z przepisami rozporządzenia, kara za niezastosowanie się do zaleceń nie będzie nakładana.

Dopuszczenie niektórych działań jest szczególnym przypadkiem doprecyzowania wymogu. W niektórych przypadkach dopuszczony wymóg musi być obowiązkowo przestrzegany przez beneficjenta w brzmieniu uszczegółowionym, co oznacza, że nie dostosowanie się do niego może spowodować nałożenie na rolnika lub zarządcę kary. Natomiast stosowanie niektórych wymogów dopuszczonych przez eksperta jest dobrowolne (Tabela 3, Przykład 13, Przykład 14).

Tabela 3. Działania dopuszczane przez eksperta oraz obowiązek ich realizacji przez rolnika/zarządcę.

Wymogi	Wariant
Wymogi, których rolnik/zarządca musi obowiązkowo przestrzegać po ich dopuszczeniu przez eksperta	
wypas po pokosie przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym	1.7. i 2.7. (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki) 1.9. i 2.9. (wodniczka) 1.10. i 2.10. (derkacz)
wypas po pokosie przy użytkowaniu pastwiskowym	1.7. i 2.7. (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki)

w przypadku ostoi dubelta w odniesieniu do siedlisk o podłożu torfowym dopuszcza się pozostawianie 50% działki rolnej nieskoszonej lub koszenie całej powierzchni działki rolnej co 2 lata	1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki)
koszenie coroczne	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka) 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki) 1.9. i 2.9. (wodniczka) 1.10. i 2.10. (derkacz)
koszenie co dwa lata	1.9. i 2.9. (wodniczka)
pozostawienie 5-10% powierzchni działki rolnej nieskoszonej	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka) 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki) 1.10. i 2.10. (derkacz)
pozostawienie 15–85% powierzchni działki rolnej nieskoszonej	1.9. i 2.9. (wodniczka)
zrezygnowanie z pozostawiania powierzchni nieskoszonych w przypadku działek o powierzchni: nieprzekraczającej 1 ha	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka), 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki), 1.10. i 2.10. (derkacz)
Wymogi, których przestrzeganie po ich dopuszczeniu przez eksperta nie jest dla rolnika/zarządcy obowiązkowe	
brak pozostawiania pow. nieskoszonej w 1 roku zobowiązania w przypadku odtwarzania siedlisk lub dopuszczenie 3 pokosów w okresie od 15 czerwca do 30 listopada w pierwszym roku zobowiązania	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka)
brak pozostawiania pow. nieskoszonej w 1 roku zobowiązania w przypadku odtwarzania siedlisk lub dopuszczenie 3 pokosów w okresie od 10 lipca do 30 listopada w pierwszym roku zobowiązania	1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki)
wypasanie przez cały rok koników polskich i koni huculskich w okresie od dnia 10 kwietnia do dnia 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt od 0,2 do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, a po dniu 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt do 2 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, przy czym w przypadku ostoi dubelta z wyłączeniem takiego wypasu w terminie od dnia 10 kwietnia do dnia 10 lipca,	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka), 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki)
odstępstwo od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych jeżeli mają one służyć poprawie warunków siedliskowych; ewentualne tworzenie nowych urządzeń melioracji wodnych oraz rozbudowa, przebudowa i odtwarzanie istniejących urządzeń melioracji wodnych jest możliwe jeżeli tego typu działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000 lub istnieje uzasadniona konieczność dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka) 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki) 1.9. i 2.9. (wodniczka) 1.10. i 2.10. (derkacz)
ograniczone nawożenie do 60 kg N/ha/rok, z wyłączeniem obszarów nawożonych przez namuły rzeczne	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka), 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki),

	1.10. i 2.10. (derkacz)
wapnowanie	1.7. i 2.7. (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka), 1.8. i 2.8. (dubelt i kulik wielki), 1.10. i 2.10. (derkacz)

Przykład 13 Uszczegółowienie obowiązkowe: W przypadku ostoi dubelta i siedlisk o podłożu torfowym rozporządzenie dopuszcza częstotliwość koszenia raz na dwa lata w wariantach 1.8. i 2.8. Ekspert obowiązkowo uszczegóławia, czy daną działkę rolną należy kosić raz w roku, dwa razy w roku, czy raz na dwa lata. Jeżeli ekspert w tym przypadku wskaże, że działka ma być koszona raz na dwa lata, beneficjent jest zobowiązany do przestrzegania tego uszczegółowienia i koszenia działki raz na dwa lata. Koszenie jej raz w roku będzie skutkowało zastosowaniem zmniejszenia płatności.

Przykład 14 Uszczegółowienie dopuszczalne: Rozporządzenie dopuszcza stosowanie jednego pokosu w roku w terminie: od 30 czerwca do 31 października – w przypadku ostoi kulika wielkiego albo od 10 lipca do 31 października – w przypadku ostoi dubelta, w przypadku siedlisk o podłożu torfowym, jeżeli ekspert przyrodniczy dopuści i uzasadni taką możliwość. Ekspert może dopuścić jeden pokos w roku na siedliskach o podłożu torfowym. Rolnik/zarządca może, więc wykonać jeden lub dwa pokosy, a w przypadku wykonania jednego nie otrzyma kary, gdyż ekspert dopuścił taką możliwość.

Doprecyzowane przez eksperta wymogi nie mogą być sprzeczne z wymogami określonymi dla danego wariantu w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, chyba, że wynikają one z zapisów planu zadań ochronnych lub planu ochrony obszaru Natura 2000 dotyczących działań ochronnych (**Rozdział 2**).

4.1.1. Uszczegółowienie wymogów dla działek położonych na obszarach Natura 2000, dla których obowiązują plany ochrony lub plany zadań ochronnych

Jeśli działka RSS lub jej część jest położona na obszarze Natura 2000, dla którego obowiązuje plan ochrony (PO) lub plan zadań ochronnych (PZO), **ekspert dostosowuje wymogi dla działek rolnych lub przyrodniczych, na których jest położona**, do działań ochronnych obligatoryjnych i fakultatywnych wynikających z tych dokumentów i odnoszących się do działek ewidencyjnych lub ich fragmentów, na których jest położona. Jeśli:

a) działanie przewidziane w PZO/PO, na którym położona jest działka, **różni się** od analogicznego wymogu danego wariantu ornitologicznego Interwencji 1. lub

b) **występuje sprzeczność** takiego wymogu wariantu ornitologicznego z takim działaniem ochronnym,

wówczas:

- ekspert wskazuje działania ochronne PZO/PO, w odniesieniu do których wystąpiła ta różnica lub sprzeczność, w planie działalności rolnośrodowiskowej jako wymogi realizowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego albo

- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z wymogami rozporządzenia – o ile RDOŚ potwierdził, że dany wariant może być realizowany zgodnie z tymi wymogami rozporządzenia, w zakresie, w którym wystąpiła sprzeczność i różnica. Wzór formularza wystąpienia o zgodę RDOŚ w tym przypadku znajduje się w Załączniku nr 2.

Sprzeczność wymogu rozporządzenia z wymogiem działania ochronnego PZO/PO występuje, jeśli wymogi te nie posiadają części wspólnej. Np.:

- zgodnie z rozporządzeniem termin koszenia jest od 15.06 do 30.09, a zgodnie z PZO: od 15.05 do 10.06 – koszenie w terminie od 15.06 do 30.09 jest sprzeczne z PZO
- zgodnie z rozporządzeniem termin koszenia jest od 15.06 do 30.09, a zgodnie z PZO: od 15.06 do 31.08 - koszenie w terminie po 31.08 do 30.09 jest sprzeczne z PZO

Różnica między wymogiem rozporządzenia a wymogiem działania ochronnego PZO/PO występuje, jeśli wymogi te nie są tożsame. Np. termin koszenia zgodnie z rozporządzeniem: od 15.06 do 30.09, a zgodnie z PZO: od 1 do 30.06.

Przykład: Rozporządzenie określa termin koszenia dla wariantu 1.10. *Ochrona siedlisk lęgowych derkacza* od 1 sierpnia do 31 października. W planie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, w którego granicach położona jest działka zakwalifikowana do tego wariantu, łąki będące jego siedliskiem można kosić w terminie od 20 lipca do 30 września.

W opisanym przykładzie ekspert może doprecyzować wymogi realizowanego zobowiązania w następujący sposób:

- 1) znaleźć część wspólną wymogu z rozporządzenia i działania ochronnego – koszenie od 1 sierpnia do 30 września, lub
- 2) realizować działanie ochronne z PZO – koszenie od 20 lipca do 30 września, lub
- 3) połączyć termin koszenia z PZO z terminem z wymogów rozporządzenia - koszenie od 20 lipca do 31 października (konieczne uzyskanie zgody RDOŚ), lub
- 4) realizować wymóg z rozporządzenia – koszenie od 1 sierpnia do 31 października (konieczne uzyskanie zgody RDOŚ).

UWAGA! Na rolnika lub zarządcę nie są nakładane kary za nieprzestrzeganie przepisów PZO/PO, które wejdą w życie po 15 marca pierwszego roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

We wszystkich ww. przypadkach ekspert ma możliwość dalszego uszczegóławiania wymogów i formułowania zaleceń, w celu zapewnienia:

- użytkowania zgodnego z wymogami określonymi w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym,

- użytkowania odpowiadającego specyficznym potrzebom siedliska, np. zapewnienie dobrych warunków dla populacji rzadkich gatunków występujących na działce.

Wymogi określone przez eksperta lub doradcę rolnośrodowiskowego muszą być przestrzegane przez rolnika/zarządcę.

4.1.2. Zasady i zalecenia dotyczące formułowania wymogów dla poszczególnych wariantów ornitologicznych

Wymogi uszczegóławia się **z dokładnością do działki rolnej lub przyrodniczej**. Jeżeli działka RSO składa się z więcej niż jednej działki rolnej lub przyrodniczej, ekspert może wprowadzić różne uszczegółowienia wymogów dla każdej z tych działek rolnych lub przyrodniczych.

Uszczegóławiając wymogi, ekspert bierze pod uwagę dotychczasowe użytkowanie i stan siedliska lęgowego danego gatunku kwalifikowalnego na działce. Jeśli siedlisko jest dobrze zachowane, odpowiadające potrzebom gatunku, należy zalecić użytkowanie jak najbardziej zbliżone do dotychczasowego.

W sytuacji zagrożenia dotyczącego rozprzestrzeniania się roślin inwazyjnych, wskazane jest uszczegółowienie wymogów w kierunku intensyfikacji użytkowania: określenie jak największej częstotliwości koszenia oraz zalecenie jak najwcześniejszego terminu rozpoczęcia koszeń, a przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym wprowadzenie minimalnej obsady zwierząt zbliżonej do maksymalnej dopuszczalnej w danym wariancie. Można też zalecić inne działania, np. wrywanie, karczowanie lub wycinanie szczególnie uciążliwych osobników.

Ochrona siedlisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) (warianty 1.7. i 2.7.)

Wszystkie gatunki, których ochrona jest wspierana tym wariantem znajdują się na *Czerwonej liście ptaków Polski* jako gatunki zagrożone³⁰. Zanik siedlisk lęgowych jest przede wszystkim efektem osuszania terenów podmokłych. Ważnym czynnikiem spadku liczebności jest też zaniechanie wypasu bydła na zachowanych jeszcze płatach pastwisk³¹. W ramach wariantów 1.7. i 2.7. dopuszcza się użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe albo naprzemienne. Przy formułowaniu wymogów należy uszczegółowić terminy koszenia, biorąc pod uwagę dotychczasowe użytkowanie i stan zachowania siedliska i obecność późno gniazdujących ptaków. Jeśli siedlisko jest dobrze zachowane (czego bezpośrednim wskaźnikiem jest obecność gatunków kwalifikujących), należy zalecić użytkowanie jak najbardziej zbliżone do dotychczasowego. Podczas

³⁰ Wilk T., Chodkiewicz T., Sikora A., Chylarecki P., Kuczyński L. 2020. Czerwona lista ptaków Polski. OTOP, Marki. Dostępne na: https://otop.org.pl/wp-content/uploads/2021/01/CLPP_2020_fin.pdf

³¹ Ibid.

uszczegółowienia wymogów należy zwrócić uwagę, na to w jakim stanie jest siedlisko na danej działce i dopasować režim użytkowania tak, aby zapewnić ptakom siedliska przez nie preferowane.

W przypadku czajki, rzyka i krwawodzioba, należy zalecić rolnikowi/zarządcy taki režim użytkowania, którego efektem będzie zapewnienie niskiej roślinności na działce rolnej lub przyrodniczej na początku kolejnego sezonu lęgowego, gdyż gatunki te przystępują do lęgów w siedliskach o niskiej roślinności zielnej z dużą dostępnością odkrytej gleby^{32,33,34}. W przypadku siedlisk żyznych (np. równiny zalewowe dolin rzecznych) i użytkowania kośnego, będą to więc obligatoryjne dwa pokosy, pierwszy i drugi możliwie najpóźniejszy. W przypadku opóźnienia pierwszego koszenia zalecenie takie ma na celu ochronę późnych lęgów, zaś opóźnienie drugiego terminu koszenia zmniejsza okres wzrostu roślinności do końca okresu wegetacyjnego dzięki czemu, w kolejnym roku warstwa wojłoku (obumarła roślinność z poprzedniego okresu wegetacyjnego) będzie mniejsza co wpłynie korzystnie na siedliska tych gatunków. Jeżeli mamy zaś do czynienia z siedliskami o podłożu torfowym (torfowiska, łąki torfowe), które gdy nienawożone są dość mało żyzne, ekspert może dopuścić wykonanie tylko jednego pokosu w roku. W takim przypadku, ekspert powinien również zalecić rolnikowi/zarządcy wykonanie koszenia w możliwie najpóźniejszym terminie (koniec czerwca – koniec lipca). W przypadku kszycy, ważne jest natomiast zachowanie podmokłych płatów z roślinnością o strukturze kępiastej (występujących często w obniżeniach działki), której zachowanie wymaga jak największej ekstensyfikacji. Dla wszystkich tych gatunków bardzo korzystnym sposobem użytkowania jest ekstensywny wypas, gdyż zapewnia on mozaikę mikrosiedlisk o zróżnicowanej wysokości roślinności i znacznym udziale odkrytej gleby^{35,36}, która może ponadto przyczynić się do zmniejszenia presji drapieżników na lęgiach³⁷.

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe lub pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
przy użytkowaniu kośnym:	

³² Smart, J., Gill, J.A., Sutherland, W.J. & Watkinson, A.R. 2006. Grassland-breeding waders: Identifying key habitat requirements for management. *J. Appl. Ecol.* 43: 454–463.

³³ Schmidt, J.U., Eilers, A., Schimkat, M., Krause-Heiber, J., Timm, A., Siegel, S., Nachtigall, W. & Kleber, A. 2017. Factors influencing the success of within-field AES fallow plots as key sites for the Northern Lapwing *Vanellus vanellus* in an industrialised agricultural landscape of Central Europe. *J. Nat. Conserv.* 35: 66–76.

³⁴ Howison, R.A., Piersma, T., Kentie, R., Hooijmeijer, J.C.E.W. & Olf, H. 2018. Quantifying landscape-level land-use intensity patterns through radar-based remote sensing. *J. Appl. Ecol.* 55: 1276–1287.

³⁵ Sharps, E., Garbutt, A., Hiddink, J.G., Smart, J. & Skov, M.W. 2016. Light grazing of saltmarshes increases the availability of nest sites for Common Redshank *Tringa totanus*, but reduces their quality. *Agric. Ecosyst. Environ.* 221: 71–78.

³⁶ Korniluk, M., Białomyzy, P., Grygoruk, G., Kozub, Ł., Sielezniew, M., Świętochowski, P., Tumiel, T., Wereszczuk, M. & Chylarecki, P. 2021. Habitat selection of foraging male Great Snipes on floodplain meadows: importance of proximity to the lek, vegetation cover and bare ground. *Ibis* 163: 486–506.

³⁷ Laidlaw, R.A., Smart, J., Smart, M.A. & Gill, J.A. 2017. Scenarios of habitat management options to reduce predator impacts on nesting waders. *J. Appl. Ecol.* 54: 1219–1229.

dwa pokosy w roku: pierwszy pokos od 15 czerwca do 10 lipca, drugi pokos od 15 sierpnia do 31 października, dopuszcza się jeden pokos w roku: w terminie od 15 czerwca do 31 października w przypadku siedlisk o podłożu torfowym;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: jeden pokos w roku w terminie od 15 czerwca do 15 lipca;	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i nakaz koszenia co roku całej działki rolnej/przyrodniczej na działkach nieprzekraczających powierzchni 1 ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w przypadku działek o powierzchni: – co najmniej 1 ha, – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej, ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-10% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej; <i>Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</i>	
<i>W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej lub działki przyrodniczej przy obu pokosach, a w dwóch kolejnych latach pozostawia się inne fragmenty niekoszone. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.</i>	
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym wypas po pokosie nie później niż 31 października obsadzie zwierząt od 0,3 do 2 DJP/ha lub od 0,3 do 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym i obciążeniu 10 DJP/ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym w pierwszym roku realizacji zobowiązania, w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi określonymi w załączniku 1) dopuszcza się: – wykonanie 3 pokosów w roku w okresie: od 15 czerwca do 30 listopada, – niepozostawienie nieskoszonego fragmentu działki rolnej;	X
przy użytkowaniu pastwiskowym: dopuszczenie lub zakaz wypasu koników polskich i koni huculskich przez cały rok; <i>W okresie od 10 maja do 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt od 0,3 do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, a po dniu 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt do 2 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha.</i>	X
przy użytkowaniu pastwiskowym w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi określonymi), w pierwszym roku realizacji zobowiązania, dopuszcza się zwiększenie obsady wypasanych zwierząt do 3 DJP/ha (obciążenie do 10 DJP/ha) gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu.	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1³⁸;	X

³⁸ Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie

<i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania <u>MUSZĄ BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w planie działalności rolnośrodowiskowej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika/zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika/zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych"</i>	X
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia)	
przy użytkowaniu kośnym zawężenie terminu koszenia, przy czym: – w przypadku dwóch pokosów, pierwszy nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 10 lipca, natomiast drugi pokos nie może zacząć się przed 15 sierpnia a zakończyć po 31 października; – w przypadku jednego pokosu nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 31 października (dotyczy siedlisk o podłożu torfowym);	X X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 15 lipca; – zawężenie terminu wypasu – nie może zacząć się przed pokosem a zakończyć po 31 października; – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 2 DJP/ha (i poniżej 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym) i/lub dopuszczalnym obciążeniu pastwiska (poniżej 10 DJP/ha);	X X X
przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 10 maja ani zakończyć po 30 listopada na obszarach poniżej 300 m n.p.m. lub nie może zacząć się przed 20 maja ani zakończyć się po 30 września na obszarach powyżej 300 m n.p.m.; – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt (przy obciążeniu do 10 DJP/ha), przy czym do 20 lipca nie może być mniejsza od 0,3 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha a, po dniu 20 lipca nie może być większa niż 2 DJP/ha; – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha;	X X X

zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska:
<https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo> .

W Polsce oba gatunki, których ochrona jest wspierana tym wariantem, należą do grupy ptaków zagrożonych. Ich występowanie jest uzależnione od specyficznych warunków siedliskowych i wodnych. Czynnikiem niezbędnymi do zachowania optymalnych środowisk dla tych gatunków jest zarówno odpowiednie dopasowane użytkowania (zapewniające bezpieczeństwo lęgów i odpowiednią strukturę roślinności preferowaną przez te gatunki) jak również odpowiedni reżim wodny. Niewłaściwe gospodarowanie wodą (zbyt szybkie osuszanie łąk i pastwisk wiosną) prowadzi do zubożenia bazy pokarmowej. Efekt przesuszania siedlisk mokradłowych z powodu działań melioracyjnych może być dodatkowo pogłębiany przez susze będące efektem niedoborów wody w następstwie zmian klimatu³⁹.

W przypadku dubelta, wymogi i zalecenia odnośnie użytkowania powinny być dopasowane zarówno do typu siedliska, jego stanu zachowania, ale również uwarunkowań krajobrazowych, zwłaszcza proporcji intensywności użytkowania łąk w najbliższej okolicy (około 500 m) od działki RSO⁴⁰. Przykładowo, w siedliskach żyznych, które występują na równinach zalewowych, należy dążyć do utrzymania w krajobrazie wysokiej mozaiki pod względem terminów i częstości pokosów, ze zdecydowanym promowaniem wypasu. Potrzeba taka wynika z tego, że relatywnie intensywne użytkowanie (np. 2 pokosy i wypas) sprzyja zachowaniu wysokiej jakości żerowisk, zaś łąki koszone późno (lub nawet raz na kilka lat) zapewniają bezpieczne miejsca gniazdowania⁴¹. Przykładowo, jeżeli ekspert oceni, że działka RSO znajduje się na równinie zalewowej, gdzie w okolicy przeważa użytkowanie ekstensywne (z jednym pokosem w roku) i dużym udziałem łąk nieużytkowanych, powinien on zalecić użytkowanie możliwie najbardziej intensywne (oczywiście w terminach i częstości dopuszczalnych dla wariantu 1.8./2.8.). W przypadku przewagi użytkowania intensywnego ekspert powinien dążyć do wprowadzenia możliwie najmniej intensywnego użytkowania z możliwie najpóźniejszymi terminami koszenia lub wypasu (np. jeden późny pokos i pozostawienie 50% powierzchni działki niekoszonej). Zupełnie inaczej wyglądałyby zalecenia w przypadku, gdy działka RSO znajdowałaby się na torfowiskach niskich. W siedliskach takich, zalecana jest mozaika użytkowania (zależna od stopnia zachowania siedliska), jednak ze zdecydowaną większą potrzebą ekstensyfikacji (np. koszenie jednokrotne z pozostawieniem 50% pow. niekoszonej lub koszenie całej powierzchni działki raz na dwa lata) i przeważnie unikaniem wypasu. Szczegółowe omówienie zalecanych sposobów użytkowania mających na celu zachowanie odpowiednich siedlisk dubelta w skali krajobrazu z podziałem na różne typy siedlisk krajobrazowych zostało opisane w Krajowym Programie Ochrony Dubelta⁴² w rozdziałach 6.3 *Główne typy siedlisk krajobrazowych wykorzystywanych przez dubelta* oraz w rozdziale 9. *Propozycja modelowych sposobów użytkowania*.

Kulik wielki, podobnie jak czajka, preferuje rozległe, wilgotne łąki z niską roślinnością zielną. Jednak, ze względu na późniejsze przystępowanie do lęgów, dłuższy okres inkubacji i wodenia młodych,

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Korniluk M. i Piec D. 2016. Krajowy Program Ochrony Dubelta. Natura International Polska, Białystok.

⁴¹ Korniluk, M., Białomyzy, P., Grygoruk, G., Kozub, Ł., Sielezniew, M., Świętochowski, P., Tumieli, T., Wereszczuk, M. & Chylarecki, P. 2021. Habitat selection of foraging male Great Snipes on floodplain meadows: importance of proximity to the lek, vegetation cover and bare ground. Ibis 163: 486–506.

⁴² Korniluk M. i Piec D. 2016. Krajowy Program Ochrony Dubelta. Natura International Polska, Białystok.

wcześnie prowadzone prace agrotechniczne wiążą się z wysokim ryzykiem utraty łągów⁴³. Dlatego też należy zalecić możliwie późne wykonywanie pierwszego pokosu oraz podobnie jak w przypadku wariantów 1.7. i 2.7. promować wypas.

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe lub pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
przy użytkowaniu kośnym - dwa pokosy: – w przypadku ostoi kulika wielkiego - pierwszy pokos po 30 czerwca do 31 lipca, drugi pokos: od 15 sierpnia do 31 października, – w przypadku ostoi dubelta - pierwszy pokos: od 10 lipca do 31 lipca, drugi pokos: od 15 sierpnia do 31 października, w przypadku siedlisk o podłożu torfowym dopuszcza się jeden pokos: – w ostoi kulika wielkiego w terminie: od 30 czerwca do 31 października, – w ostoi dubelta od 10 lipca do 31 października;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym - jeden pokos: – w przypadku ostoi kulika wielkiego w terminie: od 30 czerwca do 31 października, – w przypadku ostoi dubelta od 10 lipca do 31 października;	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i nakaz koszenia co roku całej rolnej/przyrodniczej na działkach nieprzekraczających powierzchnię 1 ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w przypadku działek o powierzchni: – co najmniej 1 ha, – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej, ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-10% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej; <i>W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach. Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</i>	
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w odniesieniu do siedlisk o podłożu torfowym w przypadku ostoi dubelta dopuszcza się pozostawianie 50% działki rolnej nieskoszonej lub koszenie całej powierzchni działki rolnej co 2 lata;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: wypas po pokosie nie później niż 31 października przy obsadzie od 0,3 do 2 DJP/ha lub lub	X

⁴³ Lewtak J., Trzciniński K., Krupiński D. 2016. Krajowy Plan Ochrony Kulika Wielkiego. Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”, Warszawa

od 0,2 do 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu	
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym w pierwszym roku realizacji zobowiązania, w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi określonymi w załączniku 1) dopuszcza się: – wykonanie 3 pokosów w roku w okresie: od 10 lipca do 31 października, – niepozostawienie nieskoszonego fragmentu działki rolnej;	X
przy użytkowaniu pastwiskowym: dopuszczenie lub zakaz wypasu koników polskich i koni huculskich przez cały rok; <i>W okresie od 10 kwietnia do 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt od 0,2 do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, po dniu 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt do 2 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, przy czym w przypadku ostoi dubelta z wyłączeniem wypasu w terminie od dnia 10 kwietnia do dnia 10 lipca.</i>	X
przy użytkowaniu pastwiskowym w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi), w pierwszym roku realizacji zobowiązania, dopuszcza się zwiększenie obsady wypasanych zwierząt do 3 DJP/ha (obciążenie do 10 DJP/ha) gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu.	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1 ⁴⁴ ; <i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania <u>MUSZA BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w planie działalności rolnośrodowiskowej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika/zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika/zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych"</i>	X

⁴⁴ Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska:

<https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo> .

Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym i dwóch pokosach zawężenie terminu koszenia: – w ostoi kulika wielkiego – pierwszy pokos nie może zacząć się przed 30 czerwca a zakończyć po 31 lipca, natomiast drugi pokos nie może się zacząć przed 15 sierpnia a zakończyć po 31 października, – w ostoi dubelta – pierwszy pokos nie może się zacząć przed 10 lipca, a zakończyć po 31 lipca, drugi pokos nie może się zacząć przed 15 sierpnia, a zakończyć po 31 października;	X
przy użytkowaniu kośnym i jednym pokosie: – w ostoi kulika wielkiego – pokos nie może zacząć się przed 30 czerwca a zakończyć po 31 października, – w ostoi dubelta – pokos nie może się zacząć przed 10 lipca, a zakończyć po 31 października;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – w ostoi kulika wielkiego – pokos nie może zacząć się przed 30 czerwca a zakończyć po 31 października, – w ostoi dubelta – pokos nie może się zacząć przed 10 lipca, a zakończyć po 31 października; – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed pokosem a zakończyć po 31 października; – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 2 DJP/ha (i poniżej 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym) i/lub dopuszczalnym obciążeniu pastwiska (poniżej 10 DJP/ha)	X
przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 30 maja ani zakończyć po 30 listopada; – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt (przy obciążeniu do 10 DJP/ha), przy czym do 20 lipca nie może być mniejsza od 0,2 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha a, po dniu 20 lipca nie może być większa niż 2 DJP/ha; – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha; – zawężenie terminu koszenia niedojadów, przy czym pokos nie może się zacząć przed 1 sierpnia ani zakończyć po 15 listopada i nie może być wykonywany rzadziej niż raz na dwa lata;	X
zakaz wapnowania lub dopuszczenie wapnowania pod warunkiem wykonania analiz gleby w tym zakresie <i>Dopuszczenie wapnowania na działce jest możliwe tylko, jeśli wyniki analizy gleby wskazują na taką potrzebę. Jeżeli dopuszczono wapnowanie, należy obligatoryjnie załączyć do dokumentacji kopię wyników analiz gleby oraz uzasadnić zalecenie. W dokumentacji można także zamieścić dodatkowe zalecenia doprecyzowujące, np. dawki lub lokalizację zabiegu.</i>	X
w przypadku użytkowania kośnego, na obszarze, który <u>nie jest nawożony</u> przez namuły rzeczne dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub	X

wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki <i>Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe).</i> <i>Ustalając dopuszczalne dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2023 r. w sprawie “Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu” (Dz.U. poz. 244)</i>	
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania;	Nie dotyczy
zakaz wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy w terminie od 1 marca do 1 sierpnia;	
zakaz stosowania zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych (innych niż wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy) poza dozwolonym terminem tj. od 1 kwietnia do terminu pierwszego pokosu lub do 10 lipca w przypadku użytkowania pastwiskowego;	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w przyzmy, w tym przyzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	
zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	
obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Ochrona siedlisk lęgowych wodniczki (warianty 1.9. i 2.9.)

W kategoriach zagrożenia wodniczka kwalifikuje się jako gatunek narażony (VU)⁴⁵. W Polsce występuje na torfowiskach niskich porośniętych turzycowiskami lub szuwarami kłoci wiechowatej, rzadziej na łąkach zalewowych w dolinach rzek. Największym zagrożeniem dla wodniczki jest utrata siedlisk lęgowych, głównie torfowisk niskich, w wyniku ich osuszania i wydobywania torfu oraz zarastania, np. wskutek zaprzestania użytkowania. W kraju zanikło około 80% torfowisk, większość w latach 1960–1980. Osuszanie siedlisk lęgowych wodniczki powoduje zanik bazy pokarmowej oraz promuje sukcesję krzewów. Czynnikiem ryzyka jest też zanik ekstensywnej gospodarki rolnej,

⁴⁵ Ibid.

głównie koszeń i wolnego wypasu bydła, oraz zbyt wczesny termin koszeń i intensyfikacja użytkowania.

W ramach wariantów 1.9. i 2.9. dopuszcza się użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe albo naprzemienne. Podczas uszczegółowiania wymogów należy zwrócić szczególnie uwagę na możliwość dopasowania do stanu zachowania siedliska powierzchni nieskoszonego fragmentu działki rolnej lub działki przyrodniczej wynoszącej od 15 aż do 85% powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej oraz na możliwość koszenia całej powierzchni działki rolnej co 2 lata. Przy decydowaniu jaki fragment siedliska powinien zostać pozostawiony niekoszony w danym roku należy brać pod uwagę głównie żyzność i poziom degradacji siedliska, występowanie większych zagęszczeń trzciny lub ekspansję wierzby i innych gatunków drzew i krzewów. Jeżeli siedliska wodniczki zlokalizowane są na dobrze zachowanych, niezmeliorowanych i mało żyznych, niezarastających torfowiskach niskich, należy dążyć do pozostawiania większych fragmentów niekoszonych. Jeżeli natomiast siedlisko jest zaburzone i brak jego corocznego koszenia powoduje sukcesję trzciny i wierzby to lepszym reżimem użytkowania jest pozostawianie mniejszego fragmentu niekoszonego, np. w przedziale 15-50%. W całym zasięgu siedliska wodniczki zawsze powinny znajdować się płaty, które nie były koszone w poprzednim roku⁴⁶. Dlatego też koszenie całej powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej raz na dwa lata powinno być dopuszczane wyjątkowo, np. w stosunku do niewielkich (do 1 ha) działek.

Optymalnym rozwiązaniem jest, aby możliwość koszenia całej powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej co dwa lata, była ograniczona wyłącznie do sytuacji, gdy dotyczy bardzo małej działki, o pow. do 1 ha, znajdującej się w mozaice pól użytkowanych w poszczególnych latach w ramach wariantu 1.9. lub 2.9. W pozostałych przypadkach konieczne jest pozostawianie fragmentu lub fragmentów niekoszonych w obrębie działek. W przypadku koszenia całej powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej w jednym roku, tworzy się przejściowo siedlisko mniej korzystne dla wodniczki. Preferowane są płaty koszone 2 lub 3 lata wcześniej, na których znajdują się rośliny stanowiące dogodne miejsca śpiewu oraz są dostępne bezpieczne miejsca do gniazdowania, tak więc konieczne jest ich pozostawianie w mozaice. Należy bezwzględnie unikać tworzenia rozległych, jednolitych pól koszonych w jednym roku. Zachowując łączną powierzchnię koszenia wynikającą z udziału fragmentu niekoszonego, ekspert powinien podzielić część koszoną w każdym roku zobowiązania na fragmenty nie większe niż 20 ha w przypadku działek o powierzchni do 100 ha oraz nie większe niż 50 ha w przypadku większych działek. Fragmenty koszone i niekoszone powinny tworzyć mozaikę pokrywającą cały obszar objęty zobowiązaniem. Ma to na celu umożliwienie wodniczce korzystania w każdym roku z całego arealu lęgowego.

W przypadku użytkowania kośno-pastwiskowego w siedliskach, które na początku sezonu lęgowego wodniczki (w maju) cechują się niską roślinnością, ekspert powinien ograniczyć termin wprowadzenia zwierząt na działkę do 15 lipca, aby zabezpieczyć ewentualne lęgi wodniczki przed zniszczeniem. Jeżeli pozwoli to na zachowanie funkcji wypasu polegającej na ograniczeniu

⁴⁶ W uzasadnionych przypadkach (dobrze zachowane i uwodnione torfowisko) można dopuścić, aby na fragmentach działek rolnych lub przyrodniczych przewidzianych do skoszenia w danym roku zostało przeprowadzone jedynie odkrzaczanie (usuwanie siewek i podrostu drzew i krzewów), bez koszenia całej roślinności, w taki sposób, aby umożliwić gospodarowanie na poszczególnych fragmentach działek z wydłużeniem okresu pomiędzy koszeniami o 1 rok (w miejsce koszenia wykonując odkrzaczanie, a koszenie w kolejnym roku). Takie podejście należałoby zastosować w siedliskach, w których występuje prawidłowa, kępiasta struktura siedliska, ale notowana jest ekspansja drzew i krzewów (np. wierzby, brzozy, olszy i innych). Termin odkrzaczania i usunięcia powstałej biomasy powinien być zgodny z zapisem część I ust. 11 pkt. 2 lit. d) Załącznika nr 2 do Rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

ekspansji gatunków roślin niepożądanych w siedlisku wodniczki, ekspert może uszczegółowić termin wypasu tylko do okresu od 1 sierpnia do 31 października.

Wymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym: jeden pokos w roku lub koszenie całej powierzchni działki rolnej co 2 lata	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym: koszenie w terminie od 15 sierpnia i do 15 lutego kolejnego roku,	
w przypadku corocznego koszenia: pozostawienie nieskosizonego fragmentu działki rolnej lub działki przyrodniczej o powierzchni wynoszącej 15–85% powierzchni tej działki ⁴⁷ <i>W dwóch kolejnych latach należy pozostawić nieskosizone inne fragmenty działki rolnej, przy, czym gdy w danym roku powierzchnia nieskosizonego fragmentu działki rolnej lub działki przyrodniczej jest większa niż powierzchnia fragmentu tej działki skosizonego w poprzednim roku, w danym roku należy pozostawić nieskosizony fragment tej działki, który obejmuje w całości również ten jej fragment, który został skoszony w poprzednim roku,</i>	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym wypas w terminie od 15 maja do 31 października (zalecany od 15 lipca), przy czym: – w terminie od 15 maja do 31 lipca przy obsadzie zwierząt do 0,5 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu; – w terminie od 1 sierpnia do 31 października przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu;	
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1 ⁴⁸ <i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub	X

⁴⁷ Na działkach o powierzchni do 100 ha należy ograniczyć wielkość pojedynczego płatu koszonego do 20 ha, a na większych działkach – do 50 ha

⁴⁸ Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: <https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo>.

dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania MUSZA BYĆ szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w planie działalności rolnośrodowiskowej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika/zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika/zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych". W określonych przypadkach, pomimo, że na działkach należących do danego rolnika/zarządcy nie ma urządzeń wodnych, korzystne dla środowiska byłoby stworzenie takich obiektów w celu gromadzenia wody i spowolnienia jej odpływu.</i>	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 15 sierpnia a zakończyć po 15 lutego kolejnego roku;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym zawężenie terminu wypasu (przy obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu), przy czym:	
– wypas nie może zacząć się przed 15 maja a zakończyć po 31 października przy obsadzie zwierząt do 0,5 DJP/ha;	X
– wypas nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha;	X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz: stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	Nie dotyczy
zakaz nawożenia	
zakaz wapnowania	
zakaz stosowania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych w terminie od 1 marca do terminu pierwszego pokosu	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w przyzmy, w tym przyzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	
zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	

obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Ochrona siedlisk lęgowych derkacza (warianty 1.10. i 2.10.)

Duży spadek liczebności derkacza odnotowany w ostatnich 10 latach w Europie kwalifikuje gatunek wg kryteriów globalnych jako zagrożony (EN) na podstawie kryterium redukcji populacji⁴⁹. Największym zagrożeniem dla derkacza jest intensyfikacja rolnictwa. Dawniej optymalnym środowiskiem dla gatunku były łąki jednokośne. Obecnie prowadzona gospodarka łąkarska często zakłada intensywne zabiegi (niwelacja terenu, nawożenie, wałowanie, osuszanie), umożliwiające wielokrotne koszenie, z których pierwsze wykonywane jest na tyle wcześnie, że powoduje niszczenie gniazd derkacza i wysoką śmiertelność piskląt. Dodatkowo, ubożenie struktury i składu florystycznego łąk powoduje nie tylko zanik odpowiednich miejsc lęgowych, ale też spadek dostępności pokarmu (drobnych bezkręgowców). Lokalnie następuje całkowity zanik siedlisk w wyniku zmiany na pola uprawne.

W ramach wariantów 1.10. i 2.10. dopuszcza się użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe albo naprzemienne. Podczas uszczegółowienia wymogów należy zwrócić uwagę, czy siedlisko ma zapewniony właściwy reżim wodny i czy nie jest zasadne wprowadzenie odstępstw od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych w celu jego poprawy.

Wwymogi	Obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
jeden pokos w roku w terminie od 1 sierpnia do 31 października;	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i nakaz koszenia co roku całej działki rolnej/przyrodniczej na działkach nieprzekraczających powierzchnię 1 ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w przypadku działek o powierzchni: – co najmniej 1 ha, – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej, ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-10% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym część planu działalności rolnośrodowiskowej;	

⁴⁹ Ibid.

Na każdej działce rolnej wchodzącej w skład działki RSO zalecane jest wyznaczenie pięciu niezachodzących na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu pięciu lat trwania zobowiązania. W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypaszać zwierząt na tych powierzchniach. Należy unikać wyznaczania powierzchni nieskoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.	
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym, wypas po pokosie nie później niż do 31 października przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu;	
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym w pierwszym roku realizacji zobowiązania, w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi) dopuszcza się: – wykonanie 2 pokosów w roku w okresie: od 1 sierpnia do 31 października, – niepozostawienie nieskoszonego fragmentu działki rolnej;	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin Lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1⁵⁰; <i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych Lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania <u>MUSZA BYĆ</u> szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w planie działalności rolnośrodowiskowej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika/zarządcę o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika/zarządcy nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych"</i>	X
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	

⁵⁰ Zaleca się bezwzględną rezygnację ze stosowania środków ochrony roślin. Ekspert powinien zalecać inne sposoby usuwania gatunków inwazyjnych (np. mechaniczne) – por. kompendia wiedzy w zakresie zwalczania wybranych gatunków obcych dostępne na stronie Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: <https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo>.

przy użytkowaniu kośnym zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października; – wypas nie może zacząć się przed pokosem a zakończyć po 31 października; – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 1 DJP/ha i/lub dopuszczalnym obciążeniu pastwiska (poniżej 10 DJP/ha);	X X X
zakaz wapnowania lub dopuszczenie wapnowania pod warunkiem wykonania analiz gleby w tym zakresie <i>Dopuszczenie wapnowania na działce jest możliwe tylko, jeśli wyniki analizy gleby wskazują na taką potrzebę. Jeżeli dopuszczono wapnowanie, należy obligatoryjnie załączyć do dokumentacji kopię wyników analiz gleby oraz uzasadnić zalecenie. W dokumentacji można także zamieścić dodatkowe zalecenia doprecyzowujące, np. dawki lub lokalizację zabiegu.</i>	X
w przypadku użytkowania kośnego, na obszarze, który <u>nie jest nawożony</u> przez namuły rzeczne, dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki <i>Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe). Ustalając dopuszczalne dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2023 r. w sprawie "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. poz. 244)</i>	X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania;	Nie dotyczy
zakaz wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy w terminie od 1 marca do 1 września;	
zakaz stosowania zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych (innych niż wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy) poza dozwolonym terminem tj. od 1 kwietnia do terminu pierwszego pokosu;	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w przyzmy, w tym przyzmy bałotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	

zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	
obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Zalecenia korzystne dla poprawy stanu zachowania siedlisk dla wszystkich wariantów ornitologicznych

Wysokie uwilgotnienie siedlisk jest jednym z kluczowych czynników wpływających na jakość siedlisk wszystkich gatunków ptaków, którym dedykowane są interwencje 1. i 2. Dlatego też warto zwrócić uwagę czy siedlisko ma zapewniony właściwy reżim wodny i czy nie jest zasadne wprowadzenie odstępstw od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych w celu jego poprawy. Przyczyną niewłaściwych warunków wodnych jest najczęściej odwodnienie siecią rowów melioracyjnych i brak urządzeń piętrzących. W sytuacji ogólnego deficytu wody w siedliskach hydrogenicznym na terenie naszego kraju, warto zalecić rolnikom/zarządcom wykonanie prostych, a zarazem nisko-kosztowych działań, które mogą przynieść pozytywne rezultaty w postaci zwiększenia retencji wody, a tym samym podwyższenia jakości siedlisk gatunków kwalifikujących. Przykładem może być tu remont zastawek lub instalacja szandorów w istniejących urządzeniach piętrzących. Innym rozwiązaniem może być wykonanie niewielkich progów ziemnych na istniejących rowach melioracyjnych (oczywiście w zgodzie z obowiązującym prawem wodnym i budowlanym). Działania takie pozwolą na zwiększenie retencji wody w siedliskach, a w przypadku wystąpienia susz rolniczych pozwolą zwiększyć plon pozyskiwanego siana. Warto również poinformować rolników/zarządców, że zwiększenie retencji wody może się wiązać z uzyskaniem dodatkowych korzyści finansowych wynikających z Ekoschematu – *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych*. Warunkiem uzyskania płatności w danym roku jest wystąpienie na trwałych użytkach zielonych zalania lub podtopienia, zdefiniowanego jako stan wysycenia profilu glebowego wodą na poziomie przynajmniej 80%, w okresie między 1 maja a 30 września, przez okres co najmniej 12 następujących po sobie dni.

Rozdział 5. Korekty dokumentacji i zmiany w planie działalności rolnośrodowiskowej

Ekspert pełni funkcję doradcą względem rolnika lub zarządcy przez cały okres trwania zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego. Oznacza to, że oprócz sporządzenia dokumentacji przyrodniczej i planu działalności rolnośrodowiskowej, dokumentów niezbędnych do uzyskania pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, jest on zobowiązany do wprowadzania niezbędnych zmian w tych dokumentach do momentu zakończenia przez rolnika lub zarządcę 5-letniego zobowiązania.

Zmiany do dokumentacji należy wprowadzać na formularzu udostępnionym przez ARiMR, obowiązującym w roku sporządzania korekty. W celu dokonania korekty, ekspert:

- wskazuje na stronie tytułowej, której części dokumentacji dotyczy korekta,
- zamieszcza wyjaśnienie przyczyn wprowadzenia korekty w polu „Uzasadnienie korekty”.

Korekta dokumentacji jest konieczna przede wszystkim, jeżeli nastąpi:

- zmiana posiadacza (rolnika/zarządcy) gruntów zakwalifikowanych do płatności,
- konieczność modyfikacji wymogów obowiązujących rolnika lub zarządcę, uszczegółowionych przez eksperta.

UWAGA! W przypadku zmiany posiadacza gruntów zakwalifikowanych do płatności, należy na stronie tytułowej korekty wpisać dane podmiotu przejmującego zobowiązanie, natomiast w polu „Uzasadnienie korekty” należy wpisać **imię, nazwisko i numer identyfikacyjny rolnika/zarządcy, od którego** zobowiązanie jest przejmowane.

Nie sporządza się korekty dokumentacji ani zmian w planie działalności rolnośrodowiskowej, gdy:

- w drugim roku i kolejnych latach od podjęcia przez rolnika/zarządcę zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego nastąpi zmiana numeracji działek ewidencyjnych lub oznaczenia działek rolnych lub przyrodniczych, na których położona jest działka RSO;
- w trakcie realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego rolnik lub zarządca rozpoczyna kolejne zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne na innych gruntach niż te, których dotyczy dokumentacja; dodanie nowego 5-letniego zobowiązania wymaga sporządzenia nowego planu działalności rolnośrodowiskowej i nowej dokumentacji przyrodniczej dotyczącej tylko gruntów zgłaszanych po raz pierwszy do płatności.

UWAGA! Korekta dokumentacji przyrodniczej w wersji papierowej zawiera jedynie te części dokumentacji, w których wprowadzono zmiany, wskazane na stronie tytułowej. Nie należy drukować ponownie tych części dokumentacji, które pozostają bez zmian. Dokumentację w wersji elektronicznej należy po korekcie przesłać do ITP-PIB w całości, wraz z arkuszami, które nie uległy zmianie.

Na stronie tytułowej korekty dokumentacji w wersji papierowej muszą znaleźć się czytelne podpisy eksperta oraz rolnika lub zarządcy. Ekspert parafuje też pozostałe strony korekty dokumentacji oraz zmieniane strony planu działalności rolnośrodowiskowej i załączników do niego. Korektę dokumentacji w wersji papierowej (lub jej części, których zmiany dotyczyły) oraz elektronicznej (cały plik, przygotowany do wysyłki zgodnej z wytycznymi opisanymi w Rozdziale 6.3) należy przekazać rolnikowi lub zarządcy niezwłocznie po jej sporządzeniu.

Rolnik/zarządca przekazuje do ITP-PIB dokumentację w wersji elektronicznej zgodnie z wytycznymi opisanymi w rozdziale 6.3. W przypadku wysyłania korekty za pomocą poczty elektronicznej, należy wysłać ją na adres e-mail obowiązujący w bieżącym roku przekazywania dokumentacji przyrodniczych (np. korektę dokumentacji dotyczącej zobowiązania rozpoczętego w roku 2025, wykonaną w roku 2026, należy wysłać na adres: dokumentacje2026@itp.edu.pl). W tytule maila należy dodać wyraz „korekta”.

Przepisy rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego nie zobowiązują rolnika/zarządcy do dostarczenia do ARiMR potwierdzenia przekazania korekty dokumentacji do ITP-PIB.

Katalog i/lub plik z korektą dokumentacji należy nazwać wg wzoru:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_24_korekta

Wyjątek stanowi sytuacja, gdy korekta jest wykonywana w związku z przejęciem zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego od innego beneficjenta. Wówczas katalog i/lub plik dokumentacji należy nazwać wg wzoru:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_24_BielskaJa_25_korekta

gdzie:

NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy, dla którego sporządzana była dokumentacja w pierwszym zgłoszeniu
24	rok sporządzenia dokumentacji w pierwszym zgłoszeniu
Bielska Ja	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy, który przejął zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne
25	rok sporządzenia korekty

Zakres zmian oraz termin przekazywania zmienionego planu działalności rolnośrodowiskowej zawarte są w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym.

Rozdział 6 Dokumenty sporządzane przez eksperta i przy jego udziale – wytyczne i terminy

6.1. Wytyczne i terminy przekazywania dokumentów rolnikowi lub zarządcy

Ekspert jest zobowiązany do przekazania sporządzanych przez niego dokumentów zgodnie z informacjami zawartymi w tabeli 4.

Tabela 4. Wykaz dokumentów przekazywanych rolnikowi lub zarządcy przez eksperta oraz wytyczne i terminy ich sporządzania.

Przekazywane dokumenty	Termin przekazania	Skąd pobrać formularz dokumentu
Kompletna dokumentacja przyrodnicza w wersji elektronicznej i papierowej	Odpowiednio wcześniej ⁵¹ przed 30 listopada pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego ⁵²	strony internetowe ARiMR, MRiRW i CDR
Paraflowane przez eksperta strony planu działalności rolnośrodowiskowej, w wersji papierowej zawierające: – uszczegółowione wymogi użytkowania działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSO – oświadczenie m.in. o stwierdzeniu siedliska oraz zgodności wymogów wariantu z PZO/PO obszaru Natura 2000⁵³ – szkic gospodarstwa z zaznaczeniem działek rolnych i/lub przyrodniczych, wchodzących w skład działek RSO	Odpowiednio wcześniej ⁵⁴ przed 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego	odpowiednie arkusze w formularzu planu działalności rolnośrodowiskowej (do pobrania ze strony ARiMR, MRiRW i CDR)
Zgoda RDOŚ na realizację wymogów danego wariantu, w przypadku sprzeczności działań ochronnych PZO lub PO Natura 2000 z tymi wymogami		eksport pliku roboczego z aplikacji eWniosekPlus lub własny (dotyczy szkicu gospodarstwa)
Zgoda RDOŚ na wdrażanie wariantu dotyczącego siedlisk lęgowych ptaków w przypadku, gdy ten wariant ma być wdrażany na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO		Załącznik 2 do niniejszej metodyki
		Załącznik 3 do niniejszej metodyki

⁵¹ Rolnik lub zarządca przesyła do ITP-PIB kompletną dokumentację przyrodniczą do 30 listopada pierwszego roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, i w tym samym terminie składa do ARiMR potwierdzenie jej przesłania do ITP-PIB

⁵² W przypadku, gdy dokumentacja nie została sporządzona w pierwszym roku zobowiązania, może być sporządzona w drugim roku, przy czym kara za jej nieposiadanie przez beneficjenta w pierwszym roku wynosi 60% płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej za ten rok.

⁵³ Oświadczenie dotyczy tylko sieci obszarów chronionych Natura 2000 oraz wymogów ich planów zadań ochronnych lub planów ochrony. Nie odnosi się do zadań ochronnych ustalonych na okres od 1 do 5 lat ustanowionych na obszarach Natura 2000 ani do planów ochrony czy zadań ochronnych innych obszarów chronionych (parków narodowych, rezerwatów przyrody), których rolnik/zarządca ma obowiązek przestrzegać niezależnie od tego oświadczenia.

⁵⁴ Rolnik/zarządca ma obowiązek przekazać odpowiednie strony planu działalności rolnośrodowiskowej do 31 lipca pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Zgoda RDOŚ na wdrażanie innego wariantu niż 1.10., gdy dana powierzchnia znajduje się w granicach warstwy GDOŚ dotyczącej derkacza	Załącznik 6 do niniejszej metodyki
Zgoda RDOŚ na wdrażanie innego wariantu niż 1.8. lub 1.9. gdy dana powierzchnia znajduje się w granicach warstwy GIOŚ wskazującej na działce odpowiednio dubelta lub wodniczki (przy braku działań ochronnych na tej powierzchni dla tych gatunków w PZO/PO)	

6.2. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji papierowej

6.2.1. Dokumentacja przyrodnicza

Dokumentacja przyrodnicza w wersji papierowej składa się z:

1. Pierwszej strony dokumentacji, zawierającej dane eksperta i rolnika/zarządcy oraz datę sporządzenia dokumentacji, podpisanej czytelnie oraz datowanej przez rolnika/zarządcę i eksperta.

- Podpisy rolnika lub zarządcy oraz eksperta na pierwszej stronie dokumentacji muszą być czytelne.
- Data sporządzenia dokumentacji nie może być późniejsza niż 30 listopada roku, w którym rolnik lub zarządca rozpoczyna realizację zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, chyba że dokumentacja jest sporządzana w drugim roku zobowiązania – wówczas nie może być późniejsza niż 30 listopada drugiego roku zobowiązania.

2. Paraflowanych przez eksperta na każdej stronie pozostałych części formularza dokumentacji

3. Wydrukowanych i odpowiednio opisanych fotografii.

- Wydruk powinien być sporządzony tak, aby rolnik/zarządca na jego podstawie uzyskał informację o walorach przyrodniczych działki RSO i ich zagrożeniach, w szczególności, aby możliwe było rozpoznanie gatunków niepożądanych gatunków obcych na działce.

6.2.2. Plan działalności rolnośrodowiskowej

Wydrukowane części planu działalności rolnośrodowiskowej sporządzane przez eksperta i przy jego udziale (**Rozdział 4**), ekspert parafuje na każdej stronie.

6.3. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji elektronicznej

Dokumentacja przyrodnicza jest przekazywana do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego **przez rolnika lub zarządcę** do 30 listopada pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego **w wersji elektronicznej**.

Ekspert przekazuje rolnikowi/zarządcy dokumentację przygotowaną do wysyłki zgodnie z poniższymi wytycznymi.

UWAGA! Wypełnienie formularza dokumentacji i przekazanie jej rolnikowi/zarządcy musi zakończyć się odpowiednio wcześniej **przed 30 listopada**, tak aby rolnik lub zarządca mógł wywiązać się z wymogu dostarczenia kompletnej dokumentacji do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego Państwowego Instytutu Badawczego. Nieprzesłanie jej do ITP-PIB w terminie do 30 listopada roku, w którym rozpoczął realizację zobowiązania naraża rolnika/zarządcę na poniesienie kary za nieprzestrzeganie tego wymogu. Dlatego też, ekspert powinien poinformować rolnika lub zarządcę o wytycznych związanych z przesłaniem dokumentacji, a jeśli wymaga tego sytuacja – odpowiednio poinstruować odnośnie do wykorzystywanych w tym procesie aplikacji, narzędzi czy usług

internetowych, a także pomóc w obsłudze technicznej związanej z przekazaniem dokumentacji do ITP-PIB (np. spakowanie plików).

Kopia dokumentacji przyrodniczej może być wysłana przez eksperta przyrodniczego do ITP-PIB, jeśli rolnik lub zarządca pisemnie upoważni tego eksperta. Wówczas ekspert składa, w terminie do 30 listopada, do ARiMR potwierdzenie przesłania kopii dokumentacji przyrodniczej, dołączając kopię ww. upoważnienia. Pliki powinny być zapisane w katalogu na dowolnym nośniku danych cyfrowych typu pamięć USB (np. pen-drive) lub na płycie CD/DVD, a w przypadku przesłania dokumentacji za pośrednictwem poczty elektronicznej lub platformy ePUAP zaleca się spakowanie (skompresowanie) plików dokumentacji do pliku ZIP. Istnieje kilka możliwości przekazania tak zapisanej dokumentacji:

1) Za pomocą poczty e-mail – przekazanie dokumentacji zapisanej w pliku ZIP na adres e-mail: **dokumentacje2024@itp.edu.pl** (a w kolejnych latach odpowiednio dokumentacje2025@itp.edu.pl, dokumentacje2026@itp.edu.pl, itd.). W tytule maila należy wpisać: „**dokumentacja przyrodnicza ornitologiczna**”.

W treści wiadomości należy podać:

- rodzaj dokumentacji przyrodniczej (RSO),
- imię i nazwisko eksperta,
- imię i nazwisko rolnika lub zarządcy,
- numer identyfikacyjny producenta rolnego,
- województwo/a położenia działki/ek (dopuszczalne skróty województw wg tabeli 5),
- rok przeprowadzenia badań w terenie,
- informacja, czy jest to pierwsze zgłoszenie, czy korekta.

Przykład:

RSO

ekspert: Maria Wójcik

rolnik: Władysław Nowak

012345678

Lube, Podk

2026

pierwsze zgłoszenie

Plik ZIP można wysłać w załączniku do wiadomości mailowej, a jeżeli przekracza 20 MB to należy w treści maila wstawić link do serwera zewnętrznego, na który została załadowana dokumentacja.

2) Za pomocą Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej ePUAP – przekazanie dokumentacji zapisanej w pliku ZIP (maksimum 150 MB) jako załącznika do „Pisma Ogólnego” wybierając z listy adresatów ITP-PIB. W tytule pisma należy wpisać: „**dokumentacja przyrodnicza ornitologiczna**”, a w treści pisma proszę podać te same informacje, które zamieszcza się w treści wiadomości e-mail (p. 1 powyżej).

3) Za pomocą poczty tradycyjnej – przekazanie nośnika danych cyfrowych z katalogiem dokumentacji przesyłką rejestrowaną na adres ITP-PIB: **al. Hrabka 3, Falenty, 05-090 Raszyn**, z dopiskiem: „dokumentacja przyrodnicza ornitologiczna”.

UWAGA! Przesyłka powinna być nadana tak, aby potwierdzenie jej nadania zawierało imię, nazwisko i numer identyfikacyjny rolnika lub zarządcy.

4) Osobiście – przekazanie nośnika danych cyfrowych z katalogiem dokumentacji w siedzibie ITP-PIB w Falentach (adres jw.) w kopercie, na której należy umieścić adnotację o treści: „dokumentacja przyrodnicza ornitologiczna”.

UWAGA! Potwierdzenie przekazania dokumentacji musi zawierać przynajmniej imię, nazwisko, i numer identyfikacyjny rolnika lub zarządcy.

Katalog lub plik ZIP z wersją elektroniczną dokumentacji powinien być nazwany wg poniższego wzoru:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_26

gdzie:

Lube_Podk	oznacza skróty nazw województw wg położenia działek, dla których została wykonana dokumentacja przyrodnicza – skróty dla poszczególnych województw są podane w poniższej tabeli (należy wymienić województwa w kolejności alfabetycznej)
NowakWł	nazwisko rolnika/zarządcy (wszystkie litery) i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy lub jego nazwa (bez spacji pomiędzy nimi; jeśli ekspert podaje drugie imię rolnika/zarządcy w formularzu, powinno zostać ujęte w nazwie katalogu po pierwszym imieniu)
26	dwie ostatnie cyfry roku przeprowadzenia badań w terenie

W ww. katalogu należy umieścić:

1. Wypełniony formularz dokumentacji przyrodniczej w formacie .xml **podpisany elektronicznie przez rolnika/zarządcę i eksperta** (por. [instrukcja podpisu elektronicznego dokumentu z wykorzystaniem Profilu Zaufanego](#)). **Dopuszczalne jest przesłanie dokumentacji w formacie .xls bez podpisu elektronicznego, pod warunkiem dołączenia skanu pierwszej strony dokumentacji z odręcznymi podpisami rolnika/zarządcy i eksperta.**
2. Nazwa pliku formularza dokumentacji przyrodniczej powinna być tożsama z nazwą katalogu (RSS_Lube_Podk_NowakWł_26). Nazwy plików i katalogów zamieszczonych na płycie nie mogą być dłuższe niż 100 znaków. Należy używać polskich znaków w zapisie nazwisk, imion, nazw rolnika/zarządcy oraz województw. Nie należy stosować następujących znaków: ; , < > - # * / \.
3. Wszystkie wymagane fotografie, zapisane w osobnych plikach .jpg.
4. Plik/i .gpx lub .gdb ze śladami GPS zarejestrowanymi w terenie podczas wszystkich kontroli terenowych dla każdej z działek RSO.

Tabela 5. Nazwy województw – nazwy skrócone.

Nazwa województwa	Skrót nazwy województwa
Dolnośląskie	Doln
Kujawsko-Pomorskie	Kuj-Pom
Lubelskie	Lube
Lubuskie	Lubu
Łódzkie	Łódz
Małopolskie	Mało
Mazowieckie	Mazo
Opolskie	Opol
Podkarpackie	Podk
Podlaskie	Podl
Pomorskie	Pomo
Śląskie	Śląs
Świętokrzyskie	Świę
Warmińsko-Mazurskie	War-Maz
Wielkopolskie	Wiel
Zachodniopomorskie	Zach

Fotografie

Dokumentacja fotograficzna jest załącznikiem do dokumentacji przyrodniczej.

Fotografie **wykonane na działce podczas inwentaryzacji terenowej** należy zapisać w formacie .jpg, w rozdzielczości umożliwiającej wyraźne odczytanie przedmiotu fotografii, jednak nie większej niż 1280x764 (do 1 MB). **Nie jest dopuszczalne przekazanie załączników wyłącznie w plikach .pdf lub .doc.** Liczba i tematyka zamieszczonych fotografii powinny być zgodne z metodyką sporządzania dokumentacji ornitologicznych. Zdjęcia przekazywane są na płycie CD w odrębnych plikach.

Pliki należy numerować i opisywać wg poniższych wytycznych:

- dla fotografii gatunków inwazyjnych:

RSO1_foto1_NowakWł_1.7_MW_SoliCana_26

gdzie:

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej,
foto1	kolejny numer zdjęcia,
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
4.1	oznaczenie wariantu,
MW	inicjały autora fotografii,
SoliCana	pierwsze cztery litery łacińskiej nazwy rodzajowej i pierwsze cztery litery nazwy gatunkowej,
26	skrót roku wykonania fotografii w terenie.

- dla fotografii wykonywanej w punkcie kontrolnym w dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej:

RSO1_foto1_NowakWł_1.7_1

gdzie:

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej,
foto1	kolejny numer zdjęcia,
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
1.7	oznaczenie wariantu,
1	numer punktu kontrolnego.

Poszczególne człony nazwy fotografii należy rozdzielać dolnym podkreślnikiem.

Ślady GPS

Poszczególne ślady i waypoints z kontroli terenowej należy nazwać zgodnie z ID wykonywanych dokumentacji przyrodniczych i numerów działek RSO.

Kolejne ślady z różnych kontroli terenowych należy nazwać w sposób następujący:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_26_RSO1_s1

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej,
Lube_Podk	oznacza skróty nazw województw wg położenia działek, dla których została wykonana dokumentacja,
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
26	skrót roku rejestracji śladu GPS,
s1	oznaczenie kolejnego śladu.

Dla punktów:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_26_RSO1_p1

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej,
Lube_Podk	oznacza skróty nazw województw wg położenia działek, dla których została wykonana dokumentacja,
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
26	skrót roku rejestracji punktu kontrolnego,
p1	oznaczenie miejsca wykonania kontroli terenowej.

Dla kontroli dodatkowych:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_26_RSO1_d1

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej,
Lube_Podk	oznacza skróty nazw województw wg położenia działek, dla których została wykonana dokumentacja,
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
26	skrót roku rejestracji punktu kontrolnego,
d1	oznaczenie miejsca wykonania kontroli dodatkowych.

UWAGA! Ślad GPS powinien dotyczyć tylko działek rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja przyrodnicza.

Uporządkowania i nazwania śladów można dokonać w dowolnej aplikacji czy programie (np. Base Camp lub Map Source).

Potwierdzenie przekazania dokumentacji – obowiązek rolnika/zarządcy

Rolnik lub zarządca składa do ARiMR w terminie do 30 listopada pierwszego roku realizacji zobowiązania potwierdzenie złożenia do ITP-PIB kopii dokumentacji przyrodniczej w wersji elektronicznej. W zależności od sposobu przekazania dokumentacji do ITP-PIB, do wniosku o płatność należy dołączyć:

- 1) Jeśli dokumentacja została wysłana za pomocą poczty e-mail – kopię maila, w którym została przekazana dokumentacja przyrodnicza przez rolnika lub zarządcę na adres dokumentacje2024@itp.edu.pl (a w kolejnych latach odpowiednio dokumentacje2025@itp.edu.pl, dokumentacje2026@itp.edu.pl, itd.).
- 2) Jeśli dokumentacja została wysłana za pomocą ePUAP – urzędowe poświadczenie przedłożenia (UPP) lub urzędowe poświadczenie odbioru (UPO), w którym nadawcą jest rolnik lub zarządca, a adresatem jest ITP-PIB.
- 3) Jeśli dokumentacja została dostarczona za pomocą przesyłki poleconej – skan potwierdzenia nadania przesyłki do ITP-PIB z pieczęcią i datą podmiotu nadającego, np. Poczty Polskiej, w którym nadawcą jest rolnik lub zarządca, a adresatem jest ITP-PIB.
- 4) Jeśli dokumentacja została dostarczona osobiście na nośniku danych (pen-drive, CD, DVD, etc.) – skan kopii pierwszej strony dokumentacji lub pisma przewodniego wraz ze stemplem i wpisaną datą przyjęcia oraz podpisem osoby przyjmującej dokument w imieniu ITP-PIB.

UWAGA! Potwierdzenie przekazywane do ARiMR musi obowiązkowo zawierać **imię i nazwisko oraz 9-cyfrowy numer identyfikacyjny rolnika lub zarządcy**. Jeśli ww. dokumenty nie zawierają tych danych, rolnik lub zarządca dołącza do potwierdzenia przesłania dokumentacji przyrodniczej kopię pierwszej strony tej dokumentacji przyrodniczej.

CZĘŚĆ II Inne przepisy dotyczące wariantów przyrodniczych

Jakie przepisy regulują interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne 1., 2. i 3.?

Głównym źródłem prawa regulującym wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej oraz związanych z nimi płatności, jest **rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 marca 2023 r. w sprawie szczegółowych warunków i szczegółowego trybu przyznawania i wypłaty płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027** (t.j. Dz.U. z 2026 r., poz. 114). Ekspert ma obowiązek znać jego treść i przestrzegać jego zapisów. Obowiązkiem eksperta jest także znajomość wprowadzanych zmian do ww. rozporządzenia.

Drugim dokumentem, wdrażającym Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 do krajowego systemu prawnego, jest [Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej \(Dz. U. poz. 412, z późn. zm⁵⁵.\)](#), gdzie:

- art. 41-42 regulują podstawowe zasady przyznawania płatności w ramach interwencji związanych ze środowiskiem i klimatem,
- art. 113-117 regulują kwestie nadawania uprawnień doradcom i ekspertom oraz korzystania z tych uprawnień.

Zadaniem eksperta jest poinformowanie rolnika/zarządcę o konieczności przestrzegania regulacji wynikających również z innych przepisów, w szczególności aktów prawa miejscowego, m.in.:

- planów ochrony, planów zadań ochronnych i zadań ochronnych obszarów chronionych, na terenie których położona jest działka,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (dostępnych w urzędach gmin),

które ekspert bierze pod uwagę uszczegóławiając wymogi gospodarowania – p. rozdział 4.2.

Gdzie znaleźć plany ochrony, plany zadań ochronnych i inne przepisy dotyczące obszarów chronionych?

W przypadku położenia działki RSO lub jej części na obszarze chronionym, ekspert sprawdza, czy obowiązuje dla niego plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne. Dokumenty te można uzyskać u organów zarządzających tymi obszarami, zgodnie z tabelą nr 7 – zazwyczaj są one dostępne na ich stronach internetowych. Ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi tych dokumentów podczas uszczegóławiania wymogów gospodarowania na działce RSO (p. rozdz. 4.2). Szczegółowe informacje o obszarach i obiektach chronionych można sprawdzić w [Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody](#).

⁵⁵ https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/2953_u.htm

Tabela 7. Akty prawa miejscowego i inne przepisy związane z obszarami i obiektami chronionymi.

Forma ochrony	Sprawujący nadzór	Źródło przepisów dot. ochrony prawnej	
obszar Natura 2000	Regionalny dyrektor ochrony środowiska W granicach parku narodowego - Dyrektor parku narodowego	Art. 33 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.) Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub roczne zadania ochronne publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej w postaci zarządzeń Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska W przypadku pokrywania się obszaru Natura 2000 z parkiem narodowym, krajobrazowym lub rezerwatem przyrody, obowiązują ich plany ochrony - p. wiersze poniżej	
park narodowy	Dyrektor parku narodowego	Plan ochrony lub zadania ochronne dostępne w dyrekcji parku	
rezerwat przyrody	Regionalny dyrektor ochrony środowiska	Art. 15 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne dostępne we właściwej terytorialnie RDOS	
park krajobrazowy	Dyrektor parku krajobrazowego lub zespołu parków krajobrazowych	Art. 17 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne dostępne w dyrekcji parku	
obszar chronionego krajobrazu	określony w akcie ustanawiającym dany obszar/obiekt - informacja ta jest dostępna w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody GDOS (Szczegółowe informacje o obiekcie - Zarządzanie): https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/	brak osobnych dokumentów planistycznych; obowiązujące przepisy znajdują się w Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336, z późn. zm.) -	Art. 24
pomnik przyrody			Art. 45
stanowisko dokumentacyjne			
użytek ekologiczny			
zespół przyrodniczo-krajobrazowy			

Kto może ubiegać się o płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne?

Beneficjent płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej musi posiadać numer identyfikacyjny, nadany w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności.

Rolnik – osoba fizyczna lub prawna bądź grupa osób fizycznych lub prawnych, bez względu na status prawny takiej grupy i jej członków w świetle prawa krajowego, której gospodarstwo znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz która prowadzi działalność rolniczą.

Zarządca gruntów - podmiot (osoba fizyczna, osoba prawna, grupa osób fizycznych lub prawnych) gospodarujący na obszarach przyrodniczych, czyli gruntach niebędących użytkami rolnymi, na których występują określone typy siedlisk przyrodniczych, wspieranych wariantami 1.2./2.2. Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3./2.3. Murawy i 1.6./2.6. Torfowiska oraz wariantami ukierunkowanymi na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7./2.7.-1.10.-2.10.).

Jakie warunki trzeba spełnić, aby otrzymać płatność rolno-środowiskowo-klimatyczną?

Płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna z tytułu realizacji Interwencji 1., 2. i 3. jest przyznawana, jeżeli łączna powierzchnia posiadanych przez beneficjenta użytków rolnych lub obszarów przyrodniczych wynosi co najmniej 1 ha.

Jakie są obowiązki beneficjenta interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych?

Wnioskując o płatność w ramach Interwencji 1., 2. lub 3. beneficjent podejmuje pięcioletnie **zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne**, tj. zobowiązuje się do użytkowania gruntu zgłoszonego do tej płatności zgodnie z uszczegółowionymi przez eksperta przyrodniczego wymogami **przez 5 lat**, począwszy od 15 marca roku, w którym został złożony wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej.

UWAGA! rolnik lub zarządca musi kontynuować zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne przez 5 lat (tj. przestrzegać wymogów uszczegółowionych przez eksperta na działkach zgłoszonych do pierwszej płatności w ramach tego zobowiązania), nawet jeśli utraci prawo do uzyskiwania pełnej płatności z tytułu realizacji Interwencji 1. lub 2., np. wskutek niespełniania wymogów przyznania płatności lub niezłożenia wniosku o płatność.

Zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne:

- dotyczy jednego wariantu, a w przypadku Interwencji 3. – jednej interwencji,
- jest realizowane w tych samych granicach przez cały okres jego trwania (powierzchnia i lokalizacja pozostają niezmiennie przez 5 lat).

Na jednej powierzchni można realizować tylko jedno zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne.

UWAGA! Jeśli w kolejnych latach beneficjent chce zwiększyć powierzchnię gruntów objętych danym wariantem (tj. podjąć zobowiązanie w ramach tego samego wariantu lub Interwencji 3. na kolejnych

działkach) to musi podjąć kolejne, odrębne zobowiązanie trwające 5 lat. Nie można rozszerzać granic działek objętych wariantem lub Interwencją 3. w trakcie trwających 5 lat zobowiązania.

Rolnik/zarządca ma także obowiązek przestrzegać zasad tzw. **warunkowości**. Są to normy dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska (Good Agriculture and Environmental Conditions - GAEC) i podstawowe wymogi w zakresie zarządzania (Statutory Management Requirements – SMR), które są odpowiednikami Zasad Wzajemnej Zgodności i niektórych zasad tzw. „zazielenienia”, obowiązującego rolników w poprzednich latach. Warunkowość jest elementem Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (str. 372-381). Wynikają z niej m.in.:

- zakaz przekształcania lub zaorywania trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym (w aplikacji eWniosekPlus oznaczonych jako TUZ-C), do których zaliczają się m.in. niektóre TUZ położone w granicach obszarów Natura 2000,
- ochrona torfowisk i terenów podmokłych, która wraz ze związanymi z nią przepisami zostanie wdrożona w 2025 r.,
- zakaz stosowania nawozów oraz środków ochrony roślin na gruntach rolnych w odległości mniejszej niż do 3 m od brzegu wód powierzchniowych,
- obowiązek zachowania elementów krajobrazu oraz zakaz ścinania żywopłotów i drzew podczas okresu lęgowego ptaków oraz okresu wychowu młodych.

Kiedy działka rolna a kiedy przyrodnicza?

Działki rolne wyznaczone są na użytkach rolnych, natomiast **działki przyrodnicze** wyznacza się na niebędących użytkami rolnymi, na tzw. obszarach przyrodniczych, na których występują siedliska kwalifikowane do wariantów 1.2./2.2. *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*, 1.3./2.3. *Murawy* i 1.6./2.6. *Torfowiska* oraz siedliska lęgowe ptaków.

Różnice w nazewnictwie i przepisach dotyczących działek rolnych i przyrodniczych przedstawione są w tabeli nr 8.

Tabela 8. Różnice między działką rolną a przyrodniczą.

Działka rolna	Działka przyrodnicza
Jest wyznaczana na trwałym użytku zielonym (TUZ), czyli użytku rolnym , wykorzystywanym do uprawy traw lub innych pastewnych roślin zielnych (również rozsiewających się naturalnie) <u>przez okres co najmniej pięciu lat</u> .	Jest położona na obszarze przyrodniczym, czyli gruncie nierolniczym – nie będącym użytkiem rolnym , stanowiącym miejsce występowania siedlisk przyrodniczych wspieranych wariantami 1.2./2.2. Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3./2.3. Murawy i 1.6./2.6 Torfowiska oraz wariantami ukierunkowanymi na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7./2.7.-1.10-2.10.)
Płatność przyznawana do wszystkich wariantów Interwencji 1. i 2. oraz Interwencji 3. Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej (czyli interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych 1., 2. i 3.)	Płatność przyznawana tylko do wariantów 1.2./2.2. Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3./2.3. Murawy i 1.6./2.6. Torfowiska oraz wariantów ukierunkowanych na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7./2.7.-1.10./2.10.)
Występujące tu drzewa są rozrzucone i ich liczba nie przekracza 100 szt./ha, a w przypadku, gdy liczba drzew na ha przekracza 100 – jeżeli ten grunt stanowi system rolno-leśny. Można prowadzić działalność rolniczą w	Dopuszcza się udział powyżej 100 drzew/ha, jeżeli nie uniemożliwiają one prowadzenia działalności rolniczej.

podobny sposób, jak na gruncie o takiej samej powierzchni, na którym drzewa nie występują.	
Oprócz płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, przysługują do niej inne płatności związane z użytkami rolnymi, w tym jednolita płatność obszarowa (tzw. płatność bezpośrednia – JPO), Ekoschematy, dopłaty do rolnictwa ekologicznego i in.	Nie przysługuje do nich jednolita płatność obszarowa (tzw. płatność bezpośrednia - JPO), Ekoschematy, dopłaty do rolnictwa ekologicznego i in.
Beneficjent prowadzący działalność rolniczą na działkach rolnych to rolnik (może gospodarować również na działkach przyrodniczych).	Beneficjent gospodarujący wyłącznie na obszarach przyrodniczych to zarządca .

Jaka jest wysokość dopłat rolno-środowiskowo-klimatycznych?

Płatność z tytułu realizacji wariantów ornitologicznych jest przyznawana do powierzchni działek rolnych i przyrodniczych (por. tabela 9).

Beneficjentowi może zostać przyznana dodatkowa płatność z tytułu **zalania lub podtopienia** działki. Przysługuje ona do trwałych użytków zielonych w ramach Ekoschematu *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych* oraz do obszarów przyrodniczych (z wyjątkiem muraw) jako dodatkowa płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna. Płatność jest przyznawana do powierzchni, która w danym roku została zalana lub podtopiona, co najmniej przez 12 następujących po sobie dni w okresie od dnia 1 maja do dnia 30 września.

UWAGA! wniosek o przyznanie dopłat z tytułu zalania lub podtopienia gruntu rolnik lub zarządca składa razem z wnioskiem o płatność, zaznaczając w nim odpowiednią rubrykę (check-box). Płatność jest przyznawana na podstawie danych, udostępnianych corocznie do 2 października Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa. Wysokość płatności – 280zł/ha.

Tabela 9. Płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne przyznawane do gruntów, na których wdrażane są Interwencje 1., 2. i 3.

Wariant	Stawka płatności
1.7., 2.7. Ochrona siedlisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszysk, krwawodziób i czajka)	1055 zł/ha*
1.8., 2.8. Ochrona siedlisk lęgowych dubelta i kulika wielkiego	1347 zł/ha*
1.9., 2.9. Ochrona siedlisk lęgowych wodniczki	1555 zł/ha*
1.10., 2.10. Ochrona siedlisk lęgowych derkacza	1055 zł/ha*
3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000_	836 zł/ha*
Płatność do powierzchni zalanych lub podtopionych, zakwalifikowanych do Interwencji 1. lub 2.	280 zł/ha**

*zgodnie z Załącznikiem nr 5 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

** zgodnie z § 22 ust. 3 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Zgodnie z § 20 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, do ustalenia wysokości stawki płatności w Interwencji 2. stosowany jest mechanizm **degresywności**. Oznacza to, że płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna do tej interwencji jest przyznawana w wysokości:

- 100% stawki płatności – za powierzchnię gruntów od 0,1 ha do 50 ha;
- 75% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 50 ha do 100 ha;
- 60% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 100 ha.

Degresywności nie stosuje się do dopłat z tytułu zalania lub podtopienia gruntów, ani na obszarach Natura 2000 (Interwencja 1 i Interwencja 3).

Jak pokrywane są koszty pracy eksperta przyrodniczego?

Koszty wykonania dokumentacji przyrodniczej oraz planu działalności rolnośrodowiskowej pokrywa rolnik lub zarządca. Z tytułu ich wykonania przysługuje mu **refundacja** tzw. **kosztów transakcyjnych**, wypłacana wraz z płatnością rolno-środowiskowo-klimatyczną za pierwszy rok realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, dla którego została wykonana dokumentacja lub plan działalności rolnośrodowiskowej (por. § 21 oraz Załącznik nr 6 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego). Ekspert powinien poinformować rolnika lub zarządcę, ile wynosić będzie zwrot kosztów transakcyjnych, który otrzyma w związku z wykonaniem przez eksperta dokumentacji przyrodniczej i planu działalności rolnośrodowiskowej.

UWAGA! W przypadku gdy rolnik lub zarządca nie posiadał dokumentacji przyrodniczej w pierwszym roku zobowiązania (co skutkuje karą w wysokości 60% płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej do tej powierzchni, dla której rolnik/zarządca nie posiadał tej dokumentacji), dokumentacja ta może zostać wykonana, wraz ze zwrotem kosztów transakcyjnych, w drugim roku realizacji zobowiązania.

Tabela 11. Koszty transakcyjne związane ze sporządzeniem dokumentacji przyrodniczej

powierzchnia gruntów objętych Interwencjami 1. i 2. (łącznie)	wysokość kwoty przeznaczonej na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	400 zł
powyżej 1 ha do 5 ha	917 zł
powyżej 5 ha do 20 ha	1 834 zł
powyżej 20 ha do 50 ha	2 751 zł
powyżej 50 ha	3 669 zł

Tabela 12. Koszty transakcyjne związane ze sporządzeniem szczegółowej części planu działalności rolnośrodowiskowej

powierzchnia gruntów objętych Interwencjami 1. i 2. (łącznie)	wysokość kwoty przeznaczonej na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	100 zł
powyżej 1 ha do 5 ha	393 zł
powyżej 5 ha do 20 ha	786 zł
powyżej 20 ha do 50 ha	1 179 zł
powyżej 50 ha	1 572 zł

W przypadku, gdy ekspert sporządza zarówno szczegółową część planu działalności rolnośrodowiskowej jak i dokumentację przyrodniczą, koszty transakcyjne stanowią sumę kwot wskazanych w tabelach 11 i 12. W przypadku wykonywania przez eksperta tylko części szczegółowej planu działalności rolnośrodowiskowej (przy kwalifikacji działki na podstawie np. warstw GDOŚ lub GIOŚ, a od 2025 r. także przy kontynuacji wdrażania wariantu siedliskowego PROW 2014-2020 poza obszarami Natura 2000), rolnikowi/zarządcy wypłacane są jedynie koszty transakcyjne związane z jego sporządzeniem (tabela 11).

Wynagrodzenie wypłacane ekspertowi przez rolnika lub zarządcę za wykonanie dokumentacji jest kwestią umowy między stronami i może różnić się od przewidzianej w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym kwoty refundowanych beneficjentowi kosztów transakcyjnych.

UWAGA! Powierzchnia, na podstawie której obliczana jest wysokość kosztów transakcyjnych, stanowi sumę powierzchni wszystkich działek rolnych i przyrodniczych objętych danym zobowiązaniem, do których została przyznana płatność; dla gospodarstw realizujących zarówno warianty siedliskowe, jak i warianty mające na celu ochronę ptaków, niezbędne są dwie dokumentacje przyrodnicze – siedliskowa i ornitologiczna.

Jakie kary grożą rolnikowi/zarządcy za nieprzestrzeganie wymogów kluczowych dla ochrony siedlisk przyrodniczych?

Wysokość kar za nieprzestrzeganie poszczególnych wymogów użytkowania działki rolnej/przyrodniczej znajduje się w Załączniku nr 7 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, a sposób ich stosowania został określony w przepisach tego rozporządzenia.

Co to jest obsada i obciążenie pastwiska?

Obsada i obciążenie pastwiska składają się na intensywność wypasu, dlatego są istotne z punktu widzenia wymogów tych wariantów rolno-środowiskowo-klimatycznych, na których jest on dopuszczony.

Oba ww. parametry wyraża się w tzw. dużych jednostkach przeliczeniowych (DJP). Każdemu zwierzęciu gospodarskiemu, z uwzględnieniem jego wieku i płci, odpowiada określony współczynnik DJP. Przykładowo, dla krów i jałówek cielnich współczynnik ten wynosi 1, dla kłaczy, wałachów i ogierów dużych ras – 1,2, a dla owiec powyżej 1,5 roku życia – 0,1. Współczynniki DJP, stosowane w przypadku wymogów dotyczących użytkowania pastwiskowego lub kośno-pastwiskowego,

znajdują się w części I, ust. 13 Załącznika nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Obciążenie jest to sumaryczna masa ciała wypasanych zwierząt na 1 ha pastwiska w danym momencie (DJP/ha),

Obsada jest to masa ciała wypasanych zwierząt przypadająca średnio na 1 ha pastwiska w ciągu sezonu pastwiskowego (DJP/ha/liczba dni).

Kiedy doradzić rolnikowi wdrożenie Interwencji 3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000?

Płatność jest przyznawana do trwałych użytków zielonych położonych na obszarze Natura 2000, jeżeli w pierwszym roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego cała działka rolna, do której rolnik ubiega się o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tej interwencji, znajduje się poza granicami warstw cyfrowych GIOŚ lub granicami warstw cyfrowych GDOŚ.

Wdrożenie Interwencji 3. **nie jest zatem możliwe na powierzchni** znajdującej się w granicach warstwach cyfrowych GDOŚ lub GIOŚ.

Wdrożenie Interwencji 3. warto polecić rolnikowi, gdy dana powierzchnia jest **trwałym użytkiem zielonym (TUZ) położonym na obszarze Natura 2000** i nie jest możliwe wdrożenie Interwencji 1., ponieważ:

- powierzchnia ta znajduje się poza granicami warstw GDOŚ i GIOŚ oraz
- ekspert nie stwierdził siedlisk ani gatunków kwalifikujących całą działkę do Interwencji 1.

UWAGA: Od 2025 r. obowiązują przepisy, zgodnie z którymi, jeżeli fragmenty działki rolnej będące trwałymi użytkami zielonymi znajdują się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub granicach warstw cyfrowych GIOŚ, a powierzchnia każdego z tych fragmentów jest mniejsza niż 0,1 ha oraz suma powierzchni tych fragmentów nie stanowi więcej niż 10% powierzchni zadeklarowanej we wniosku o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej tej działki rolnej, rolnik może zadeklarować w tym wniosku, że cała ta działka rolna nie znajduje się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ lub granicach warstw cyfrowych GIOŚ. Tym samym, jeżeli wystąpią okoliczności, o których mowa w tych przepisach to na takiej działce również można podjąć zobowiązanie w ramach Interwencji 3.

W celu przystąpienia do Interwencji 3. nie jest potrzebny udział eksperta przyrodniczego, a na zgłoszonych do niej działkach nie wykonuje się dokumentacji przyrodniczej – wystarczy udział doradcy rolnośrodowiskowego, który sporządza plan działalności rolnośrodowiskowej. Podobnie jak w przypadku Interwencji 1. i 2., zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne podejmowane jest na 5 lat.

W przypadku, gdy dla obszaru Natura 2000 ustanowiono działania ochronne w PZO/PO, doradca rolnośrodowiskowy ma obowiązek uszczegółowić wymogi Interwencji 3. tak, aby zapewnić brak

sprzeczności tych wymogów z działaniami ochronnymi określonymi w PZO/PO. Jeśli występuje sprzeczność lub różnica wymogów z działaniami ochronnymi PZO/PO dla obszaru Natura 2000 to:

- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z tymi działaniami ochronnymi, w odniesieniu do których wystąpiła ta sprzeczność oraz te działania ochronne są wskazane w planie działalności rolnośrodowiskowej przez doradcę jako wymogi realizowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, albo
- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z wymogami Interwencji 3. określonymi w rozporządzeniu – o ile RDOŚ potwierdził, że ta interwencja może być realizowana zgodnie z tymi wymogami, wobec których wystąpiła sprzeczność.

Wzór formularza wystąpienia o zgodę RDOŚ znajduje się w Załączniku 2.

UWAGA! W każdym przypadku, gdy Interwencja 3. ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO ani PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO, konieczne jest uzyskanie zgody RDOŚ na jej wdrażanie (wzór formularza wystąpienia o zgodę RDOŚ znajduje się w załączniku 4).

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1 Lista gatunków niepożądanych.

nazwa łacińska	nazwa polska
<i>Acer negundo</i> L.	klon jesionolistny
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	bożodrzew gruczołkowaty
<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.	ambrozja bylicolistna
<i>Bromus carinatus</i> Hook. & Arn.	stokłosa spłaszczona
<i>Bunias orientalis</i> L.	rukiewnik wschodni
<i>Cornus sericea</i> L. emend. Murray	dereń rozłogowy
<i>Heracleum mantegazzianum</i> Sommier et Levier	barszcz Mantegazziego
<i>Heracleum sosnowskyi</i> Manden.	barszcz Sosnowskiego
<i>Lupinus polyphyllus</i> Lindl.	łubin trwały
<i>Padus serotina</i> (Ehrh.) Borkh.	czeremcha amerykańska
<i>Quercus rubra</i> L.	dąb czerwony
<i>Reynoutria ×bohemica</i> Chrtek et Chyrtková	rdestowiec pośredni
<i>Reynoutria japonica</i> (Houtt.) Ronse Decraene	rdestowiec ostrokończysty
<i>Reynoutria sachalinensis</i> (F. Schmidt) Nakai	rdestowiec sachaliński
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	robinia akacjowa
<i>Rosa rugosa</i> Thunb.	róża pomarszczona
<i>Rudbeckia laciniata</i> L.	rudbekia naga
<i>Rumex confertus</i> Willd.	szczaw omszony
<i>Solidago canadensis</i> L.	nawłóć kanadyjska
<i>Solidago gigantea</i> Aiton	nawłóć późna (n. olbrzymia)
<i>Solidago graminifolia</i> (L.) Elliott	nawłóć wąskolistna
<i>Spiraea tomentosa</i> L.	tawuła kutnerowata

Załącznik 2 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej 1. lub 3. zgodnie z jej wymogami, mimo iż są one różne i sprzeczne z analogicznymi działaniami ochronnymi fakultatywnymi lub obligatoryjnymi określonymi w PZO/PO dla obszaru Natura 2000, w którym położona jest działka.

.....	
<i>Imię i nazwisko</i>	
<i>eksperta przyrodniczego/doradcy rolnośrodowiskowego</i>	<i>miejsowość, data</i>
.....	
<i>Adres do korespondencji</i>	
.....	
<i>Nr tel. i adres e-mail</i>	
	Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
	W
	
	<i>Adres</i>

Wystąpienie o zgodę na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej 1. lub 3. zgodnie z jej wymogami mimo iż są one różne i sprzeczne z analogicznymi działaniami ochronnymi fakultatywnymi lub obligatoryjnymi określonymi w planie zadań ochronnych lub planie ochrony dla obszaru Natura 2000

Nazwa obszaru:

.....

Obowiązuje: ☐ Plan Zadań Ochronnych ☐ Plan Ochrony

Wypełnia ekspert przyrodniczy/doradca rolnośrodowiskowy									Wypełnia Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska (niepotrzebne skreślić)
Nr działki ewid.	Nazwa obrębu	Województwo	Gmina	Przedmiot ochrony*	Działanie ochronne* różne i sprzeczne w odniesieniu do wymogu Interwencji PS WPR**	Siedlisko lub gatunek występujące na działce	Wariant Interwencji PS WPR* (numer, nazwa) odpowiadający siedlisku lub gatunkowi na działce	Wymóg Interwencji PS WPR**	Wariant Interwencji PS WPR może być realizowany zgodnie z wymogiem PS WPR**
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE
									TAK/NIE

.....
podpis eksperta przyrodniczego/doradcy rolnośrodowiskowego

.....
pieczęć i podpis Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska

* według PZO lub PO lub ZO

** według rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Załącznik 3 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie wariantu dotyczącego siedlisk lęgowych ptaków w przypadku, gdy ten wariant ma być wdrażany na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO

.....
Imię i nazwisko eksperta przyrodniczego
.....
Adres do korespondencji
.....
Nr tel. i adres e-mail

.....
miejsowość, data

Regionalny Dyrektor Ochrony
Środowiska
w
.....
.....
Adres

Wystąpienie eksperta przyrodniczego o zgodę na realizację wariantów 1.7.-1.10. w ramach Interwencji 1. PS WPR 2023-2027 na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO

Nazwa specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW):

.....

Informuję, że stwierdzono siedliska gatunków ptaków wspieranych w ramach wariantu Interwencji 1.

Nr działki ewidencyjnej Nazwa obrębu

Województwo Powiat..... Gmina

.....
podpis eksperta przyrodniczego

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w informuje w odniesieniu do powyższego powiadomienia, że:

- ☐ wariant nr.....Interwencji 1. może być realizowany na SOO/OZW, dla którego nie został ustanowiony PZO/PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO
- ☐ wariant nrInterwencji 1. nie może być realizowany.

.....
Pieczęć i podpis

Załącznik 4 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji 3. w przypadku, gdy ta interwencja ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO

..... <i>Imię i nazwisko doradcy rolnośrodowiskowego</i>	 <i>miejsowość, data</i>
..... <i>Adres do korespondencji</i>	
..... <i>Nr tel. i adres e-mail</i>	
	Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Adres

Wystąpienie doradcy rolnośrodowiskowego o zgodę na realizację Interwencji 3. PS WPR 2023-2027 na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO

Nazwa specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW):

.....

Nr działki ewidencyjnej Nazwa obrębu

Województwo Powiat..... Gmina

.....
podpis doradcy rolnośrodowiskowego

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w informuje w odniesieniu do powyższego powiadomienia, że:

- ☐ Interwencja 3. może być realizowana zgodnie z wymogami tej interwencji na SOO/Obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO
- ☐ Interwencja 3. nie może być realizowana

.....
Pieczęć i podpis

Załącznik 5 Wzór zgłoszenia stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski

.....
Imię i nazwisko zgłaszającego (eksperta przyrodniczego)

.....
miejscowość, data

.....
Adres do korespondencji

.....
Nr tel. i adres e-mail

Wójt... / Burmistrz... / Prezydent ...¹⁰

.....
(adres)

Zgłoszenie stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski

Zgodnie z Art. 15 Ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych, niniejszym zgłaszam stwierdzenie obecności inwazyjnego gatunku/ów obcego/ych stwarzającego/ych zagrożenie dla Unii/Polski, wymienionego/ych w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów (Dz. U. poz. 2649).

L.p.	Nr działki ewidencyjnej	Obręb	Data stwierdzenia	Gatunek (nazwa)	Liczebność *	Jednostka liczebności*	Uwagi**

*Wskazane jest wybranie jednej z następujących jednostek liczebności: długość zasiedlonego obiektu [m], kępy [szt.], kolonie [szt.], osobnik [szt.], osobnik juwenilny [szt.], para [szt.], pędy [szt.], pędy kwiatostanowe [szt.], powierzchnia zasiedlona przez populację [m²], zasiedlone drzewa [szt.], zasiedlone głązy/kamienie [szt.], zasiedlone pnie [szt.], zasiedlone zbiorniki wodne [szt.]⁵⁶.

**Np. stan populacji, m.in. czy osobniki się rozmnażają; drogi inwazji (np. ucieczka z hodowli lub uprawy) i stopień pewności tej informacji: pewna, bardzo prawdopodobna, możliwa; pochodzenie IGO, jeśli jest znane (państwo/kontynent/obszar morski); sposób stwierdzenia IGO: na podstawie obserwacji/fotografii/pobranego okazu/konsultacji z innym ekspertem itd.

.....
podpis eksperta przyrodniczego

Załączniki:

1. fotografia (gatunek1)
2. fotografia (gatunek2)

...

⁵⁶ Więcej szczegółów nt. jednostek liczebności tych roślin przedstawiono na:

<https://www.gov.pl/attachment/3b473687-a5a1-4ca6-92ca-e4ce063a7323>

Załącznik 6. Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie innego wariantu Interwencji 1. niż wskazują warstwy GDOŚ lub GIOŚ (derkacz, wodniczka, dubelt)

.....
Imię i nazwisko

.....
miejscowość, data

.....
Adres do korespondencji

.....
Nr tel. i adres e-mail

Regionalny Dyrektor Ochrony
Środowiska
w

.....
.....
Adres

Wystąpienie o zgodę na realizację wariantów Interwencji 1. PS WPR 2023-2027 innych niż wariant:

☐ 1.10 w przypadku, gdy działka znajduje się w granicach warstw cyfrowych GDOŚ dla derkacza

☐ wariant 1.8 lub 1.9 w przypadkach, gdy działka znajduje się w granicach warstw cyfrowych GIOŚ dla odpowiednio dubelta i wodniczki oraz działka ta nie jest jednocześnie położona w granicach warstwy GDOŚ dla tych gatunków ptaków

Nazwa obszaru Natura 2000:

Wypełnia ekspert przyrodniczy					Wypełnia RDOŚ (niepotrzebne skreślić)
1	2	3	4	5	6
Nr działki ewid.	Nazwa obrębu	Gmina	Województwo	Siedlisko występujące na działce i odpowiadający mu wariant	Na działce może być wdrażany wariant wymieniony w kolumnie 5
1	Słowódów	Złotowice	Podkarpackie	1.7 Ochrona siedlisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszysk, krwawodziób i czajka)	TAK/NIE
2					TAK/NIE
3					TAK/NIE

.....

podpis eksperta przyrodniczego

.....

pieczęć i podpis Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska